

Міхась Андрасюк
БЕЛЫ КОНЬ

КАМУНІКАТ.ORG

Міхась Андрасюк

БЕЛЫ КОНЬ

аповесць

КАМУНІКАТ.ORG

БЛА Беларускае
літаратурнае
аб'яднанне

Беласток 2006

KAMUNIKAT.ORG

Граніца

За граніцай лес, а за лесам – рускія. Лес шыбуе да воблакаў стройнымі бярозамі, цягнецца вальшынай, шуміць соснамі. Абымшэлыя пні знікаюць у зялёнай чупрыне малін і крапівы. І ў гэтых расчохраных малінах, і ў пякучай крапіве напэўна сядзяць рускія ды, выструніўшы вушы, перасейваюць шум дрэў, разгортваюць смольныя занавескі сасновых араматаў, вылузваюць з ветру чалавечыя словы, а, можа, нават і думкі. Навошта – ніхто не ведае, але дакладна так ёсць. Бо чаму, падступаючы да лясной сцяны, старыя міжвольна сцішваюць голас, саслізгваюцца ў шэпт, а іх старыя жанкі засланяюць вусны далонямі і шныраць нямымі позіркамі ў густым кустоў’і?

Часам у святочным застоллі, калі сівая самагонка вострыць словы дакладна так, як рамень вострыць брытву, а асёлка касу, развязваюцца іх языкі. І тады кажуць, што раней, пры іх маладой памяці, усё было іначай – дарогі не ўпіраліся ў калючы дрот, а вольнымі стужкамі праз Высокае, Валкастравец, Амелянец пралягалі за гарызонт, на край свету, а можа далей, і ніхто не бачыў тут ні граніцы, ні рускіх.

Дзеці, а іх няшмат тут, слухаючы размовы падпітых мужчын, заходзяцца ад смеху, трымаючыся за жываты, прысядаюць на кукішках. Самыя кемлівыя, каму прарочыцца будучыня ў афіцэрах, а нават і варшаўскіх міністрах, ляцяць кулём дадому. Вяртаюцца адтуль з тоўстымі кніжкамі або вялікімі мапамі і, разглядаючы запісаны на паперы парадак свету, тыркаюць іх пад нос старым, здзіўляюцца шчырым дзіцячым здзіўленнем: “Дзядзькі добрыя! Вы што, абалдзелі ці што? Такія краіны, вялікія і магутныя, не бадзяюцца от так сабе, ад няма чаго рабіць, з аднаго кутка свету ў другі. Рускія былі і ёсць усюды, як Бог”.

Сёння ніхто ўжо не ведае, чаму найвялікшая ў свеце імперыя дайшла да маленькай вёсачкі, якую называюць Вялікая Апака і, лізнуўшы задыханым языком стадолу Андрэя Саўчука, не схрумкала яе, не каўкнула, а спынілася, тут якраз размяжоўваючы свет на польскі і рускі?

Калі б запытаць прафесараў-гісторыкаў, вядома, скажуць пра Ялту і Патсдам, пра стомленыя, нявыспаныя вочы генералаў і прэзідэнтаў, пра доўгія разважанні – над мапай свету і паасобным чалавечым лёсам.

Усё так. Але граніца ляціць стралой ад Такароў, ад Вулькі, Гайкоў, адважна перасякае балоты, лясы і рэкі, і толькі за Вялікай Апакай завіваецца ў калена, на дзіва падобнае да цыбука тытунёвай люлькі Іосіфа Вісарыёнавіча. Абмінуўшы стадолу, выст-

руньваецца і прамой лініяй збягае ў Бела-
вежскую пушчу. І гэтае калена магічным
клічом прыцягвае мяне сюды кожны год.
Кажу – "еду ў грыбы", але гэта няпраўда. Вы-
язджаючы з Варшавы, чую, як шуміць пушча.
Пакідаючы за спіной Беласток, уяўляю цёп-
лыя вулачкі Мясцічка. А потым перасякаю іх,
не затрымліваючыся, бо прапала тут шмат
дарагога, і калі няма магчымасці вярнуць
усё, няма таксама сэнсу шукаць паасобныя
фрагменты.

Спыняюся на граніцы. Паласа стаіць зна-
ёмым цыбуком, і чарговы раз уяўляю крам-
лёўскі кабінет, і бачу, як маскоўскімі вуліцамі
прагульваецца летняе сонца, аднікуль у ні-
куды пераплывае гаманлівая рэчка машын і
пехашаходаў, але тоўстыя мury паспяхова
стрымліваюць і гоман, і спёку. Гаспадар
Крамля разглядае вялікую мапу на сцяне, а
за тры крокі ззаду пераступае з нагі на нагу
ўсхваляваны капітан.

– Опака? Гідэ эта Опака? Что такое там
асобэннае, что товарішчам полякам хотіте
падаріць? – Юсіф Вісарыёнавіч пыхкае люль-
кай, адыходзіць ад мапы, чорныя вочы ўзі-
раюцца ў твар капітану Жлуктоў. Ад такіх
вачэй не схавацца і па другі бок зямнога
паўшар'я, і пад зямлёй, і ў вадзе, і ў бяз-
донным блакіце нябёсаў, і капітан хвалю-
ецца яшчэ больш. Губляюцца рускія словы,
у халодныя абдымкі крамлёўскіх сценаў
прарываецца родны, гомельскі акцэнт.

– Особенного нічого там няма. Маленьая дзярэўня, горка пасярэдзіне, – кажа капітан, а думкі ў галаве пырхаюць спалоханай птушкай: “Ну вось табе, падумае, барані Бог, перадражніваю, насміхаюся над яго пранонсам”.

Але генералісімус, здаецца, зацікаўлены якраз цалкам іншым.

– Горка і всё? Это какая такая “горка”? Как наш Кавказ? А, можэт, даже выше?! – чорныя вочы надалей казычуць капітанскі твар куслівымі мурашкамі, а вось голас памякчэў, гучыць аксамітным тэмбрам. Аб цеплыні голасу Іосіфа Вісарыёнавіча чуў нават самы маленькі смургаль у гэтай вялікай краіне, калі раз прынамсі пашчасціла яму завітаць у школу або папрысутнічаць на сходзе піянераў. І капітан Жлуктоў, афіцэр, вопытны франтавымі справамі, здагадваецца на ляту – бацька Сталін сёння ў дасканалым настроі. У іншым выпадку, у іншых абставінах на чарговае “Горка і всё?”, сказаў бы капітан Жлуктоў звычайнае “Так точно, товарищ Сталін”. А тут ён адзываецца зусім некарэктна:

– Ёсць яшчэ самагонка ў Апацы, таварыш Сталін.

– Самагонка? Хорошая?

– Вельмі хорошая. Хорошая, – упэўнена адказвае Жлуктоў. Мабыць, з вуснаў усё яшчэ не вымыўся салодка-горкі, тыднёвай даўнасці прысмак збраджанага жыта, ма-

быць, у страўніку тлее пякучым агеньчыкам успамін пра Апаку і старога Іванюка...

Ішлі дружнай ад Вулькі, вызначалі граніцу. Жаўнеры цягнулі на спіне драўляныя слупы, лапаты, вінтоўкі. Зброя асабліва – самы неабходны і самы лепшы інструмент для абсталявання дзяржаўных граніц. Ва ўсялякі час і ва ўсякім месцы нашай планеты.

Капітан крочыў на чале, зазіраў у мапу, час ад часу прыпыняўся, крэсліў абцасам крыжык на распаленай сонцам зямлі і казаў: "Тут". А жаўнеры забівалі слуп у прызначанае месца. Сонечны дыск узлазіў на найвышэйшы хрыбет летняга неба, калі напнуліся на двор Іванюка. Капітан абцёр пот, глянуў у мапу і, разгартаючы абцасам курынае лайно, – чамусці тут яго было вельмі багата, – паставіў крыжык у прытапанай траве. Якраз каля пня, на якім Іванюк кляпаў касу.

– Тут, -- сказаў капітан і ўздыхнуў з палёгкай...

– Што "тут"? – не зразумеў Іванюк.

– Граніца тут пойдзе, таварыш селянін.

– Граніца? Якая граніца?

– Нармальная, дзяржаўная. Польшка-савецкая.

– Ну, як? Між хатай і стадолай граніца? – Іванюк спыніў працу. Глядзеў на капітана і досведам мінулых пакаленняў прадчуваў, што за ваеннымі мундзірамі зноў прыходзіць штосьці чужое, незразумелае, пагрозлівае.

Ухіляючыся ад мужыцкіх вачэй, капітан яшчэ раз паглыбіўся ў таямнічую мапу.

– Та-ак! Складанасць. Жыць будзеш у Савецкім Саюзе, а за сенам давядзецца хадзіць у Польшчу. Бо тут стане граніца – абцасам, разбітым на еўрапейскіх дарогах і бездарожжах, паўтарыў крыжык, паглыбіў, замацаваў яго на век вечны.

А Іванюк глядзеў на мундзіры, якія апошнімі гадамі круціліся тут выпадковымі шкельцамі калейдаскопаў, заўсёды складваючыся ў невыпадковыя праблемы.

– Стаміліся? – Ён адклаў касу. – Напэўна, і прагаладалі?

– Ага, яшчэ як. Савецкі жаўнер заўсёды галодны, – маладзенькі шэраговы вышпарыўся наперад іерархаў, заяўляючы неадкладную гатоўнасць да пачастунку. Капітан кінуў злы позірк у бок безразумнай фігуры. На вусны выціскаўся франтавы, мужчынскі мацюк адносна скупага змесціва савецкіх жаўнерскіх страўнікаў. Аднак і ягоны, капітанскі, адмаўляючыся ад агульна прынятых вайсковых рэгламентаў, буркануў рэхам забытага сняданка. І капітан абяздолена махнуў рукой:

– З’елі б штось, чаму не.

Палітыкі і дыпламаты, абсеўшы круглыя сталы ў грандыёзных кабінетах, з тысячы позіркаў і жэстаў складаюць бліскучыя мазаікі, перакідваюцца пустымі словамі або камянеюць у разумным маўчанні. Перакананыя ў несмяротнасці, ігнаруючы час, гу-

ляюць у шахматы вечнасці. Просты чалавек крочыць да мэты простым шляхам. Уладкоўвае пад грушай дубовы стол, запрашае гасцей, стаўляе заткнёную газетай паўтарачку. Просты чалавек ведае цану часу і, не губляючы яго лішне, кажа сваёй жонцы: “Сонька, дай што-небудзь на стол”. А яна знаходзіць у кладоўцы ладны кавалак сала і, вокамгненна распаліўшы печку, рыхтуе на кухні дымячую яечняй патэльню.

– А калі б так... – рука Іванюка сіне-зялёнай бутэлькай прычалаля якраз да шклянкі. Ён глядзеў у вочы капітану і штосьці перажоўваў у вусах... ці то сала, ці то слова... – А калі б так ад’ехаць крыху ў бок з гэтай граніцай?

– Як у бок? Куды?

– Ну, крокаў на сто. Саюзу гэта ж тое, што сабацы муха. Там вунь, за Саўчуковай стадолай паставіць яе....

– Няма такой магчымасці, – капітан кульнуў шклянку, закусіў яечняй, паправіў шкваркай, рукавом абцёр вусны. – Не-маг-чы-ма! – паўтарыў. – Сам бацька Сталін вызначыў. А ягонае слова і полк танкаў не адменіць.

Але Іванюк, мала знаёмы з сапраўднымі законамі вялікага свету, верыў, што па агульных законах і канстытуцыях, якія пішуцца пярком чалавечага спачування і шчырасці, кожнаму, нават гэтаму капітану, дазваляецца мяняць лёсы да лепшага без згоды генералаў і іншых начальнікаў. І таму сіня-зялёныя паўтарачкі вытыркаліся з усіх бакоў.

Вырываліся раз з левага фланга, другім разам з правага, крочылі цэнтрам. Жоўтыя кукі сала ападалі на стол і быццам шрапнелі разрываліся, рассыпаліся асколкамі шкварак. Капітан адчуваў, як даручаны яму адрэзак граніцы выслізгвае з рук. Апошнімі сіламі, адбіваючыся ад пякучых салютаў, учапіўшыся рукамі за дубовы бункер стала, ён усё яшчэ выстойваў пазіцыю:

– Нельга. Граніца гэта граніца.

І тады Іванюк з сакрэтных сваіх боепрыпасаў вычараваў апошні аргумент. Памаленьку, саноўна, бы магутны Т-34, дайшла да стала пузатая бочка мёду. Прыпынілася, прыцэлілася і залатым, салодкім языком ляснула па абаронцах польска-савецкай граніцы.

Першы капітуляваў капітан, затым старшыня, а следам за камандзірамі пасыпаліся і шэраговыя жаўнеры, якім было, па праўдзе, усё роўна – так ці іначай вырашыць начальства, абы не канчаўся нечаканы пачастунак.

Часцей за ўсё прычынай капітуляцыі бывае страх. Звычайная настальгія па сонцы, што заўтра ўзыходзіць без нас, шкадаванне жанчын, што ўсміхнуцца каму другому, балючая думка пра ўнукаў, што не прыбягуць нядзельнай раніцай за цукеркай ці пяшчотай. Але ў чалавечым жыцці здараюцца хвіліны незвычайныя, і тады капітуляцыя нараджаецца з адвагі. Розныя бываюць крыніцы чалавечай адвагі. Адны

высмоктваюць яе з матчынага малака, другія высысаюць з жытняй самагонкі. Набраўшыся смеласці, чалавек можа змяніць свет і перасячы любую мяжу.

– А чорт з табою, старык. За стадолай Саўчука, кажаш? Што ж, пасадзім там граніцу. Саюз вялікі, а бацька далёка – адкуль яму ведаць.

Потым, змяшаўшы сала з мёдам, дружнына салідарным салютам ванітавала за Саўчуковай стадолай. У месца, асвечанае крывёй страўніка, жаўнеры забівалі гранічны слуп.

Ноччу сніліся капітану кашмарныя сны. Высыпаліся з мораку бела-чырвоныя і чырвона-зялёныя слупы. Пераўтвараліся ў салдацікаў, фарміраваліся ў баявы ўзвод, у карны атрад. “Плі!” – голас нябачнага камандзіра выдаўжаўся рэхам выстралаў.

На досвітку ён абудзіўся, абвёў вачыма сцены. Побач на падлозе спачывалі жаўнеры – стомленыя ўчарашнім днём і вячэрай. “Ага, значыць у Іванюка і начуем”, мільганула ў галаве. З іконы глядзеў на капітана Хрыстос. У паўсвятле поранка вочы Хрыста наліваліся сур’ёзным, задуменным позіркам Іосіфа Вісарыёнавіча.

– Усё мы ведаем, усё мы бачым, – казалі гэтыя вочы. І з чатырох куткоў пакоя выпайзаў страх, акірэчваў капітана, прысаджваўся на грудзі, напіраючы каленямі на страўнік, выціскаў душу высока, да самага горла. Капітан апускаў вейкі, затым адрываў

іх, глядзеў у ікону і ўжо бачыў там не сур'ёзны позірк Вісарыёнавіча, а добрую, сінявокую ўсмішку старога Іванюка.

– Малайчына, хлапец. Абяцанне стрымаў, – сінявокім шэптам калыхаўся паўзмрочны пакой. У гэтых сініх вачах капітан знаходзіў нешта знаёмае. Пакуль не ведаў што, але думкі міжвольна крылілі ў родныя мясціны. “Бацька... Такія вочы ў майго бацькі. Дакладна”.

– Усё мы ведаем, усё мы бачым, – з першым голасам пераклікаўся другі, і капітан прыпомніліся баі пад Варшавай, і ўсе тыя бомбы і гранаты, што чорнымі ніткамі ў адзін вузел звязваюць жыццё і смерць. Падумаў яшчэ і пра кулі, што прасвіталі побач і, ці не першы раз, пашкадаваў: чаму ж абмінулі ўсе..

За сняданкам капітан азваўся:

– Ведаеце, хлопцы, трэба ўсё-ткі вярнуць граніцу назад...

– Як, назад? – сінія вочы Іванюка зліліся з блакітам паўтарачкі, прыведзенай для канчатковага замацавання ўчарашняй перамогі ў маленькай вайне за маленькую тэрыторыю.

– Ну, пакуль што – назад. Праз тыдзень трэба мне ў Маскву, пагавару, папрашу. Сталін не воўк, а чалавек, не пакрыўдзіць, – ці сапраўды так, капітан не ведаў і пры думцы пра сустрэчу з найважнейшым у свеце чалавекам сэрца выдаўжала крок, выбіваючы ў грудзях рытм шалёнага марша.

Але ўцячы ад блакітных, па-бацькоўску знаёмых вачэй Іванюка таксама не было як. Адтэрміноўваючы праблему, хаваючыся ад яе ў самую вядомую і самую бяспечную стадыю свядомасці, сказаў:

– А цяпер налі. Добрая твая самагонка, старык...

Так было тыдзень таму. І цяпер, выстурунiўшыся перад генералісімумам, капітан паўтарае:

– Вельмі харошая самагонка ў Апацы. Сільная. Пячэ. А больш нічога там няма. Можжа быць Саюзу гэтая дзярэўня, а можжа і не быць....

– Гм. Харошая, кажаш, самагонка. Лучшэ, чэм віно Цынандалі? – Іосіф Вісарыёнавіч усміхаецца, а на памяць прыходзіць маленькая вінярня ў мястэчку Цынандалі. Залажыў яе Аляксандр Чаўчавадзэ, сын першага грузінскага пасла ў царскім Санкт-Пецярбургу.

З віном Цынандалі свет пазнаёміўся ў 1894 годзе. Раскрыў рот, пасмакаваў і захапіўся. А дзяцюк Сасо якраз пачынаў адукацыю ў духоўнай семінарыі, што сваім шляхам раскрывала дзверы ў паўзмрочныя піўнічкі мясцовых айцоў. Таіліся там кадзі, запоўненыя далікатным, белым Напарэўлі, сухім чырвоным, бы кроў горца, Мукузані, а самыя сакрэтныя закавулкі прыхоўвалі ад нахабнага вока вылузанае грузінскім сонцам з сакавітых шарыкаў Ркацытэлі залатое

віно Цынандалі. А вочы Сасо ў той час былі ўжо хуткія і пранізлівыя.

З-за гэтага Цынандалі ён не закончыў духоўнай семінарыі. Але не шкадаваў. Замест беспрадуктыўнага махання крапілам, сціскаючы ў руках аловак і лінейку, мог дзяліць свет на свой і чужы. Прыкладаў лінейку да вялікай мапы Еўропы, алоўкам вызначаў доўгія граніцы: “Гэта нам, а гэта вам!”. Вянчаў народы, даваў ім новыя імёны, а калі хто запіраўся, не гуляючы ў залішнія паніхіды, выпраўляў оптам на іншы свет. І была яму гэтая праца даспадобы і куды больш адпаведнай за традыцыйныя шлюбны, хрысціянскія і пахаваныя. Пэўна, таму віно Цынандалі лічыў самым лепшым прадуктам у свеце.

А самагонку Іосіф Вісарыёнавіч не любіў.

Вось і зараз – прыкладвае люльку да мапы, можа, пацэліў якраз цыбуком у саломай крытую стадолу Уладзіміра Іванюка, а можа, у маленькую хатку Сямёна Ляшука, што згорбілася па супрацьлеглы бок вуліцы? У правую руку бярэ аловак. Яшчэ раз зірыць на капітана Жлуктова, яшчэ раз усміхаецца. “Ну, жартаўнік. Кажы – самагонка добрая там. А няхай і застаецца таварышам палякам гэтае дабро. У нас і сваіх майстроў даволі” – і аб’язджае алоўкам наўкол запоўненага тытунём пуза. Аловак адштурхоўваецца ад цыбука, абмінае, пакідаючы з польскага боку Войнаўку, зігзагам коўзаецца на ўсход, перабягае прыдворны дзядзінец

пана Драгабыцкага, выштурхоўваючы ў Савецкі Саюз дворскі сад і гаспадарчыя будынкі. Рассякае яшчэ напалову Бобінку, адразу за Клякавам вяртаецца ў Белавежскую пушчу. Быццам у кавалак сала паглыбіўшыся, наразае доўгую, дубова-зялёную шкварку і махае яе на захад. Як закуску для апацкай самагонкі.

Калі б летам 1945 людзі маглі кантактавацца паміж сабой шляхам тэлепатыі, першай з вялізнага крамлёўскага кабінета пайшла б інфармацыя ад капітана Жлуктова старому Іванюку. “Бачыш, дзядзька, – перадаў бы капітан. – Маеш, што хацеў. За Саўчуковай стадолай стане граніца”. І Іванюк у гэты момант адкінуў бы прэч малаток і сякерку, і з саламянай страхі нырнуў бы ў высокую траву радасным шчупаком.

Але ў 1945 годзе ўсе, нават першага значэння інфармацыі перамяшчаліся тэлефоннымі дратамі або эфірнымі сцэжкамi радыяграмаў, або стомленымі ад’ютантамі-пасланцамі. І стары Іванюк застаўся там, дзе быў.

Ён сядзеў на страсе і абдзіраў яе з саламяных кулёў. І калі апошні снапок апусціўся на зямлю, прыхапіў сякеру, пачаў разбураць латы, енткі, кроквы. Глядзеў пры тым на панадворак, на гранічны слуп, што сумна тырчаў у палове сцэжкі між хатай і стадолай.

А потым Іванюк глянуў на захад. Побач з вёскай Пагулянкай разлёгся шырокі луг.

Зараз пасвіліся там каровы, але заўтра або паслязаўтра стане там ягоная хата. Трэба толькі добра намагчыся, разбурыць усё, да фундаментаў, а потым ад'ехаць трыста метраў ад польска-савецкай граніцы і нанова ўзвесці сцены, кроквы, дах.

Па другі бок вуліцы ў водгук Іванюку ляпаў малаток Сямёна Ляшук. Ляшук разбураў стадолу і таксама зірыў на захад, у лугі пад Пагулянкай.

Праз месяц, калі ўжо прыйдзе з Масквы добрая навіна, і Ляшук, і Іванюк складуць свае хаткі назад, на старое месца, а граніца расцягнецца пясчанай стужкай, абвядзецца калючым дротам, застыне сакрэтнай электрычнай сістэмай, запануе тут назаўсёды цішыня і толькі час ад часу ноччу, калі дзік або алень кране яе хвостом безразумнай цікавасці, адгукнецца светлымі ракетамі.

Уладзімір

Дзеда Уладзіміра, што старгаваў у савецкага капітана невялікі драбок краіны сваіх беларускіх дзядоў, каб перадаць яго ў краіну сваіх польскіх унукаў, я ніколі не бачыў. Ён выбраўся з нашага свету ў той час, калі *точкі* на сценах прадвяшчалі ўжо непраўдападобную экспансію чалавечага розуму, але пушчанскія рачулкі яшчэ кіпелі срэбнай рыбай, людзі нічога не ведалі пра трансплантацыю сэрца і палёты ў космас. Праўда, хвілінай раней выйшлі яны з вялікай вайны, ды што ў тым новага? Вайна заўсёды жыла побач, як блохі і хваробы, кармілася людзьмі, вызначаючы адных у жывыя ахвяры, іншых у мёртвыя героі. Пры тым, якая б ні была, сусветная ці суседская, завяршалася нязменнай цырымоніяй – падзелам вялікіх краін або малых загонаў.

Усё, што ведаю пра дзеда Уладзіміра, дайшло да мяне вакольнымі шляхамі – аповедамі бабкі Сонькі, занатоўкамі ў сшытках майго бацькі Валодзі, хаатычнай мазаікай слоў, падслуханых у дзядзькоў і цёткаў. Гэта далёка не дасканалыя крыніцы. Усё там дэфармаванае прызмай суб'ектывізму і фільтрамі часу. Але лепшых крыніц у нас не было. Маю тут на ўвазе алейныя

позіркі родавых партрэтаў, спічастыя знакі замкаў, рассяяныя ў бязмежжы стагоддзяў, азызлыя торсы летапісаў, адзетыя ў мундзіры з цялячай скуры і расстаўленыя вайсковым строем у палацовых бібліятэках. Было толькі мімалётнае слова. На пачатак і на заканчэнне.

Па словах бабкі Сонькі, Уладзімір быў мужчына статны, высокага росту, сінявокі. Блакіт яго вачэй заходзіў так глыбока, што спалучаўся з сэрцам. Менавіта пра такіх людзей і кажуць, што яны сэрцам глядзяць на свет. А яшчэ з бяздонным блакітам вачэй пераклікалася здзіўленне. Уладзіміра здзіўляла ўсё – усход і захад сонца, вяртанне буслоў з далёкіх краін, кветка-рамонка ў траве і халодны лапух на зімовай шыбе. “Ён павінен быў стаць паэтам”, – скажа бабка Сонька. Скажа гэтыя словы на ўсю вечнасць пазней, калі ўжо сяк-так пачне арыентавацца ў лабірынтах літар.

Але ў маладосці, калі наканаванасць, не ўпэўненая ў сваіх сілах, яшчэ паддаецца чалавечым пажаданням або волі выпадку, у свеце дзед Уладзіміра нічога не ведалі пра паэтаў. У тыя гады іншы быў таксама час – не дазваляў абы-каму закідваць яго ў віртуальныя астрогі камп’ютэраў, закоўваць у цэлулоідныя калодкі кіно, а потым забяўляцца, соўваючы здарэнні наперад і назад, як мэблю па гасцінным пакоі або, памыліўшыся шляхам, вяртацца да зыходнага пункту і пачынаць новую вандроўку. Кожнай

рэчы вызначалася канкрэтнае заданне, а чалавеку – месца.

Таму вось дзед Уладзімір стаў фурманам у двары пана Драгабыцкага. Па буднях звозіў з палёў буракі і снапы жыта, а ў святочныя дні закладаў у брычку Султана і каціў гаспадароў у Кляшчэлі, у касцёл. Конь белы, як выліты з восеньскай імглы, падрываў капыты, раскідваў грыву, уступаў у гонку з ветрам. “І будзь тут разумны, і скажы – дзе канчаецца грыва, а дзе пачынаецца вецер”, – здзіўляліся сінія вочы.

Імчаліся праз Войнаўку, Палічну, Курашава, а імпэт здзіраў з галоў мужыцкія шапкі, і мужыкі схіляліся: “Дзень добры, пан! Дзень добры, Султан! Дзень добры, фурман Уладзімір!”

– Малайчына, Уладзімір, – пан Драгабыцкі ўсміхаўся і сяброўскім жэстам ляпаў фурмана па плячы, а калі прастрань між дваром і касцёлам удавалася прашмыргнуць за адну гадзіну, частаваў яго сапраўднай цыгарэткай.

Двор стаяў за вёскай, на ўскрайку лесу. Сярод вясковых хат белы будынак выдзяляўся памерамі і формай. Тры сцяны раскрываліся ганкамі, а драўляныя слупы-калонкі трымалі па-над сходамі трохвугольныя дашкі. Паўднёвыя сходы выходзілі ў сад, паўночныя на шырокі дзядзінец, а ўсходнія ў невялікі парк, дзе ліпамі і клёнамі вызначаліся цяністыя алейкі. “Прагуляемса, сонейка?” – стары пан падстаўляў плячо

сваёй старой пані, і яны адыходзілі ў ліпавы цень. Або, прысеўшы познім пасляпоўднем на ганку, пытаў яе:

– Сонейка, а можа мы гарбатку папілі б?

Да ўсіх астатніх пан Драгабыцкі звяртаўся “сэрдэнько”. Такім словам клікаў свайго сына Стасінка і вітаў гасцей, што час ад часу наведвалі двор, і нават смурగాляваты пастушок, захоплены знянацку ў дворскіх яблынях і грушах, мог спадзявацца на цёплае: “А што ж ты, сэрдэнько, яблыкі падбіраеш, а? А дрэнна так рабіць, і непрыгожа”. Часам удзел у размове прымала лакіраваная кульба, стаўляючы на спіне пастушка завяршальную кропку. Была гэта аперацыя выключна прафілактычная, каб маладога чалавека, падбадзёранага поспехам у чужым садзе, спакусы не паклікалі ў шлях куды значнейшых злачынстваў – пацягнуць цэнтрер жыта з дворскага свірана, затым авечку з пашы, а можа нават і Султана, які капытамі і грывай заступаўся за гонар двара і толькі панічу Стасінку і фурману Уладзіміру даваўся закладаць у аглоблі.

Па словах бабкі Сонькі, Уладзімір быў найпрыгажэйшым фурманам у свеце, і ўжо па гэтай хаця б прычыне не маглі яны размінуцца. А затым пайшлі на свой хлеб, збудавалі дом, прыкупілі кавалак зямлі, вывелі на свет трох сыноў, і ў такой кампаніі застала іх вайна.

Прывезлі яе на матацыклах чатыры немцы, якія раскватараваліся ў Саўчуковай ха-

це, што на ўскраіне вёскі і, не зачапіўшы пальцам за палец, прасядзелі так тыдзень. Гэта нармальна. Хлопцы былі маладыя і стройныя, а іх мундзіры прыгажэйшыя за святочны касцюм пана Драгабыцкага, і ў такіх мундзірах можна, аблакаціўшыся на стол пад грушай, разважаць пра музыку паноў Моцарта і Бетховена або гавэндаць пра вялікія пачыны старажытных рыцараў, а ў самым горшым выпадку прагуляцца матацыклам у поле, зірнуць, як парабкі выбіраюць там бульбу і ці не зашмат яе пакідаюць у зямлі, каб потым, пад покрывам ночы, вярнуцца і завяршыць працу. Але чатыры нямецкія хлопцы не цікавіліся ні музыкай, ні бульбай. З раніцы да поўдня чысцілі свае аўтаматы, хухалі на іх і дзьмухалі, націралі нейкай маззю і глянцавалі суконнымі анучкамі, заўзята, пакуль на карычневых прыкладах не ўзышло вераснёўскае сонца. Адноўчы вечарам, нават не развітаўшыся з гаспадарамі, што кватаравалі іх сем дзён, яны запусцілі маторы і ад'ехалі на захад.

Раніцой з усходу прыйшлі рускія. Іх мундзіры не прыцягвалі вачэй такой беззаганнасцю, як мундзіры чатырох нямецкіх хлопцаў, і рускія, не губляючы лішне час, закасаўшы рукавы, узяліся за справу. На пачатак расстралялі пана Драгабыцкага, запісалі ў калгас ягоную зямлю, кароў і коней. Нават Султана, які ўжо па сваіх конскіх календарых быў старэйшы за свайго

пана і спакойна перажоўваў у стайні фураж мінёнай славы, залажылі ў плуг і вытурылі ў поле. Старшынёй калгаса рускія прызначылі Пашку Лушча, якога мясцовыя клікалі Пашка-Пляшка, бо ў Пашкі ніколі не было сваёй зямлі, за тое часу хоць адбаўляй, і ён бавіў гэты час у карчме Ёшкі Блума, распавядаючы гісторыі пра краіны, дзе ўсе людзі роўныя і аднолькавыя, бы штыкеціны ў плоце, а сваю зямлю не закоўваюць яны ў межы прыватных загонаў. Але зараз Ёшку даручаліся сур'ёзныя абавязкі калгаснага бухгалтара, карчма зачынілася, дык і ў Пашкі паявілася магчымасць старшыняваць калгасам.

Праз паўтары гады, калі ў разгары ста-яла лета, неба загудзела самалётамі, з самалётаў выходзілі чорныя ніткі і вогненнымі клубкамі разрываліся на зямлі, пераўтвараючы чыгуначны вузел у Чаромсе ў нікому не патрэбную кучу металалому. Рускія пакінулі ўсе незавершаныя справы і стрымгалоў кінуліся да сябе дамоў, а на танках і матацыклах прыехалі немцы. У параўнанні са сваімі калегамі, якіх бачылі тут раней, гэтыя не выглядалі ўжо так элегантна. Мундзіры запыліліся ў дарозе, а з аўтаматаў не ўсміхалася сонца. Пэўна таму, апусціўшыся з танкавых вежаў, неадкладна кінуліся шукаць які-небудзь занятак. На пачатак павялі пад расстрэл Ёшку і Пашку. Ёшка плакаў, а Пашцы было ўсё адно. Гадзінай раней ён высмактаў паўтарачку самагонкі, і вось

зараз, у чым быў абсалютна перакананы, ішоў на спачын, як і штодзень, падтрыманы бяспечнымі рукамі кампаньёнаў.

За танкістамі ў легкавых машынах прыкацілі геадэзы і калгасную зямлю пана Драгабыцкага вярнулі ў гістарычныя межы. Танкі пасунуліся далей на ўсход, пакідаючы асноўныя паўнамоцтвы на руках тоўстага Казіміра Валанця. Раней ён быў эканомам у двары, а зараз пераапрапуўся ў паліцэйскі мундзір, снаваў з хаты ў хату і казаў: “Яны там гуляюць на матацыклах, а тут усё на маёй галаве. Аднаму дай падводы, другому забяспеч шарварак, а трэцяму хоць з-пад зямлі дастань, а знайдзі добраахвотнікаў на працу ў Германію. Аж галава трашчыць”. Зімой у пушчы завяліся партызаны, пашыраючы дыяпазон паліцэйскіх абавязкаў на ахову чыгункі, якую вельмі сабе ўпадабалі, час ад часу выпраўляючы ў неба загрузаны жалезам эшалон.

Апошні раз матарызаваная нямецкая калона наведала вёску гады праз тры, але цяпер, збягаючы з усходу на захад, не затрымлівалася ні на хвіліну. За спіной немцаў пешаком крочылі рускія, ды крочылі так шпарка, што танкам і матацыклам не было часу спыняцца.

Гэтыя рускія таксама нічым не прыпаміналі бачаных раней. Вядома, традыцыйна запусцілі кулю ў натруджаны лоб паліцэйскага Валанця, які з-за сваёй тлустасці не паспеў зачапіцца за які-небудзь танк або

матацыкл, а потым чарнявыя, касавокія жаўнеры аддаліся захапленню. Захапляліся ўсім, чым сустракаў іх мясцовы свет. Ціканнем гадзінніка, курыным яйкам, пчалой, што вяртаецца ў вулей з крошкай мёду на ножках. А калі ў паўзмрочнай стайні адшнырылі Султана, захапіліся дашчэнту, але іначай. Зусім як сустрэчай з добра вядомым суседам або краявідам. У такіх выпадках чалавека агортвае радасць. Чалавек усміхаецца вачыма і вуснамі, і поўным тварам, і ўсёй постаццю.

– Ах ты, родненькі мой. Ну, давай, пайшли, – жаўнерская ўсмяшка пералілася з твару ў рукі, і далоні пяшчотным жэстам кранулі пасівелую конскую галаву, загортваючы яе ў жоўтыя раменьчыкі аброці. І Султан не пратэставаў. Ён зусім ужо страціў зрок і, блытаючы капытамі, ішоў, куды скажуць.

– Харошая лёшадь. Харошая. Малядэц, – шаптаў у конскае вуха касавокі жаўнер, а ягоньня пальцы няспынна гладзілі конскую грыву і шыю. А як адступілі за стадолу на крокаў дваццаць, пальцы слізганулі ў кішэню, і бліснула на сонцы крывое лязо сцізорыка, беспамылкова знайшло на конскай шыі патрэбную сабе жылку, і Султан, згінаючы калені, апусціўся ў траву. Кульнуўся на хрыбет, капыты затанчылі, перабіраючы залатыя струны сонца. Затым, пасечаны на кукі, танчыў у кіпячай вадзе яшчэ двое сутак пад гукі гармоніка і глухія бубны жаўнерскіх страўнікаў.

Дзесьці на захадзе заядлымі салютамі заходзіліся гарматы, самалёты разбівалі ў пух варшаўскіх паўстанцаў, а паніч Стасінак на гусеніцах нямецкіх танкаў выскакаў шабляй апошні раздзел гісторыі роду Драгабыцкіх, і тады ў Іванюкоў нарадзіўся наймаłodшы сын, Сашка. Потым з'явіўся ў вёсцы капітан Жлуктоў, а праз колькі месяцаў прыйшлі геадэзы і пасяклі на кавалкі зямлю пана Драгабыцкага. Працэс называўся парцэляцыяй і здзяйсняў сабой акт гістарычнай справядлівасці.

– Бярэм? – спытала Сонька. – Нядрэнны кусок нам даюць. Там у пана Драгабыцкага заўжды найлепшая капуста і буракі выводзіліся.

Уладзімір маўчаў. Ён сядзеў пад яблынькай, прыдбанай з дворскага саду ў выніку маленькай, асабістай парцэляцыі і бачыў, як пяццю гадамі раней жаўнеры вядуць на расстрэл старога пана. Ідуць праз вёску, мужыкі здымаюць шапкі і апускаюць вочы ў зямлю, жанчыны зіраць з-за шыкецін, кradком выціраючы слёзы, тры савецкія жаўнеры за спіной пана Драгабыцкага пасвітваюць вясёлую песеньку, а пан крочыць з высока ўзнятай галавой, адзначае кожны крок лакараванай кульбай, а дыямантавым позіркам развітваецца са светам і яго малымі праблемамі. Потым, праз груз і попел, Уладзімір бачыў яшчэ, як нямецкія гусеніцы раз'язджаюць паніча Стасінка ў чырвоную пляму, і чуў, як намар-

шыраваўшыся ўдосталь, усе арміі свету сы-
ходзяць у казармы, з грукатам зачыняючы за
сабой дзверы. З такім грукатам друкуюцца
пасведчанні аб тымчасовай зямной уласнас-
ці.

Адразу пасля заканчэння сяўбы геадэзы
вярнуліся. Пад наглядам камісараў-агітараў
адмянілі сваю ранейшую працу, спайваючы
паасобныя загоны ў адзін бязмежны арга-
нізм.

– Што тут цяпер будзе? – пыталі мужыкі.

– Тут цяпер будзе калгас. Вялікі Савецкі
Саюз зноў ідзе да нас з братэрскай пад-
трымкай і дае прыклад, як добраўпарад-
каваць зямлю, – вывучанай фразай адказ-
валі камісары.

– Ну вось, нікуды мы і не дзеліся, – ска-
зала бабка Сонька, агортаючы позіркам
доўгія радкі капусты. Дворская зямля рас-
крылася якраз зяпёнымі лісткамі, і яны ра-
дасна выбягалі да сонца і да людзей для
агульнага карыстання.

Калгас выстаяў год. Прытаіў дыханне да
жніва, адгарланіў восень, сяк-так перазі-
маваў. На прадвесні разваліўся, а вясной
людзі выйшлі ў поле шукаць кожны сваю
мяжу.

Зямля, загартаваная ў доўгай гісторыі
ледавікамі, землятрусамі і шматлікімі сутыч-
камі з каметамі і астэроідамі, і гэты кароткі
эксперымент вытрымала, не маргнуўшы во-
кам. Больш пацярпела яе жывая матэрыя. У
полі асот узяў перамогу над аўсом, а коні,

прастаяўшы зіму на поснай сечцы, дайшлі да вясны моцна скарочанай чарадой. Але тады жыхарам маленькай Апакі працягнула руку дапамогі заакіянская імперыя. У выпадку Уладзіміра Іванюка падтрымка выявілася чорным, смалістым канём. У гонар ахвяравальнікаў назвалі яго Унрам.

“Якое цікавае жыццё. Раз чалавек на белым кані, другі раз на чорным”, – здзіўляўся Уладзімір, закладваючы хамут на смалістую шыю Унры.

Загледжаны ў чорную кропку, Уладзімір ішоў за плугам і думаў: “А калі б так даць каню абсалютную волю, мабыць, пралажыў бы ён скібу аж у сваю далёкую Амерыку? А можа, плюнуў бы на плуг ды пралажаў бы ў цяньку дзень да вечара?”

Часам, калі жаўрукі песняй збівалі з прасторы пах неба і скідалі яго ўніз, спыняў каня і слухаў. Затым схіляўся, набіраў жменю пяску, нюхаў яго. Прыжмурыўшы вочы, чарговы раз трапляў у здзіўленне: “Араматы нябёсаў нічым не адрозніваецца ад араматы зямлі. Значыць, хто ведае пах зямлі, не заблудзіць і ў небе”.

Аднойчы, калі жаўрукі ашалелі ў бясконцай песні ды цягнулі яе так доўга, пакуль неба поўнаасцю не звалілася на поле і лес, а дзед Уладзімір, прысеўшы на кукішкі, насычаў ноздры араматам блакітаў, чорны Унра капытом, магутнейшым за кулак Махамеда Алі, пацэліў яму дакладна ў патыліцу. Засталася зрабіць адзін крок і ступіць у

нябёсы.

– Усе імперыі на тое і ўзнікаюць, каб тутэйшага праваслаўнага мужыка шпарыць з абедзвюх рук па мухаедах, – сцвердзіла бабка Сонька. – І лепей тры разы прамаўчаць, як тры разы сказаць “так” або “не”.

На тры фурманкі яна загрузіла хатку і сыноў і выправілася ў Мясцічка, дзе раней пасялілася яе малодшая сястра Маруся, што за ваенным часам насіла ў лес партызанам хлеб і маленькую жменьку звычайнай, жаночай радасці. Зараз, заваяваўшы магістраты і іншыя важныя ўстановы, партызаны паклікалі за сабой і яе. Уладкавалі вахцёркай на фабрыцы і кожны год у Дзень перамогі прыхарошвалі яе бліскучым медалём або ордэнам.

– Дом патрабуе жанчыну, а зямля мужчыну. А ў Мясцічку можна жыць і без зямлі. Вось і выжывеш, – разважыла Маруся.

І паехалі.

Мястэчка

Над Мястэчкам заўсёды стаяў цень пушчы і пах жывіцы. Прадмесце выходзіла з дрэў аднапавярховымі домікамі, якія расстаўляліся ўздоўж завулкаў, а крутыя, гравейныя завулкі, склікаючыся ў пары, у тройкі, выбягалі на выкладзеныя камянямі вулачкі. Не даходзячы да цэнтра, брук перадаваў палачку асфальтаваму палатну гапоўнай вуліцы, а драўляныя хаткі саступалі месца шматпавярховым бетонным блокам.

Па адзін бок гэтай асфальтавай стужкі шэрым прамавугольнікам стаяў магістрат, па другі – фабрыка. У сценах магістрату вырашаліся шляхі Мястэчка, у фабрычных цэхах прыходзілі на свет сталы і крэслы. Час ад часу нейкія рабочыя развітваўся з цікавай блузай і станком і перасяляўся ў магістрат або фабрычны кабінет. Здаралася так, бо мясцовы свет быў вельмі малады, і лёсы людзей пісаліся ад рукі, не зважаючы на рэкамендацыі ранейшых пакаленняў, а нават і універсітэцкія дыпломы.

Чалавек вяртаўся дамоў, адчыняў шафу, даставаў адтуль касцюм, падступаў бліжэй да вакна, цяля за цяляй ацэньваючы прыдатнасць старой вопраткі да новага жыцця. Апярэджваючы збянтэжаны позірк шлюбнай

жонкі, казаў: “А раніцай пайду не на фабрыку, а ў магістрат. Бо я ўжо інспектар”. Або: “Падрыхтуй белую кашулю. З заўтрашняга дня я не за станком, а пры стале, у кабінце”.

Да поўначы ён вывучаў мудрагелісты шыфр гальштука, а яна прасавала кашулі. Уяўляла пры тым вочы бліжэйшай суседкі, калі раніцай у чарзе за хлебам выявіць для яе шэптам сваю найнавейшую таямніцу: “Ведаеш? У мяне зараз супольная падушка з кіраўніком цэха”. А калі суседка ад хвалявання каўкне сліну і разявіць раптоўна засохлыя вусны, бо першая здагадка, якая прыйдзе на думку, будзе цалкам непрыстойнай, тады вось, не шэптам ужо, а поўным голасам скажа: “Майго вылучылі, ён цяпер кіраўнік цэха”.

Разглядаючы цэнтр Мястэчка, хтось можа здзівіцца адсутнасці ратушы, пышных палацаў, экзатычных паркаў, спярэшчаных фантамамі або тоўсценькімі купідонамі. Але здзіўляцца не трэба. Мястэчка яшчэ малодшае за бліжэйшы свет, і не так, здаецца, даўно ў цэнтры яго расла пушча і сюды прыезджалі пастраляць зуброў літоўскі князь або польскі кароль. Потым высеклі дрэвы, узнікла фабрыка, а прыцэліцца на буйную звярыну пасунуліся міністры ды ўсялякага калібру дырэктары і сакратары. Бо свет мае свае прынцыпы і беражэ іх як зрэнку. За кожнай уладай, вызначанай – не мае значэння – Богам ці выбарчым бюлетэнем,

кročыць нязменная цяга да дубальтоўкі або штуцара.

Усе першыя жыхары Мясцэчка былі сталярамі і на сваёй фабрыцы даставалі з пушчанскіх дрэў пякучы шкіпінар, мэблю, дошкі і дылёўкі – доўгія, жоўтыя, бы грамнічныя свечы. Такому занятку аддаваліся з панядзелка па суботу. Восеньскімі і зімовымі досвіткамі, раней за сонца, чорныя фігуркі людзей высыпаліся з маленькіх домакаў, утыкаліся ў морак завулкаў, каб, давалакшыся да галоўнай вуліцы, выявіцца на нава святлу і свету. А вуліца згартала іх і, падштурхоўваючы стрэлкамі гадзіннікаў, што няўхільна набліжаюцца да шостага гадзіны, кіравала на раззораны ліхтарамі фабрычны пляц. Перасякалі браму сотнямі. І толькі іх твары, хвілінай раней высечаныя з адной глыбы паўсвятла, заставаліся ананімнымі, кропля ў кроплю падобнымі адзін да аднаго. Калі якраз у такі момант Юры Гагарын кружыў у сваёй бліскучай бляшанцы над Зямлёй і калі б час дазволіў яму назіраць гэты абразок, не магла б яму прыйсці ў галаву іншая думка, чым уяўленне бязмежнага сабора, што, прадчуваючы блізкі канец свету, склікае да алтара ўсіх, хто жывы.

А потым, як штодзень падымалася сонца і вандравала з усходу на захад – у дзве гадзіны пасля поўдня фабрычная брама выпускала людзей на вуліцу. Разам з сонечным святлом кожнаму чалавеку вяртаўся свой твар, у кожнага ўзнікалі свае думкі і

раскрываліся свае сцежкі. Сямейныя няспешна ішлі дадому, халасцякі зачэпліваліся за бар “Сонейка”, а маладыя і закаханыя ляцелі імклівым крокам насустрач свайму каханню.

Суботнімі адвячоркамі сталяры крочылі ў лазню адмыцца ад жывічных араматаў. Але лясны водар быў мацнейшы за ўсе лазні свету – уціскаўся пад пазногці, учэпліваўся ў валасы, насычаў скуру, і сёмага дня, у нядзелю, накрываючы яго святочнымі касцюмамі, яны ішлі ў царкоўку або касцёлік згаварыць малітву за спакой і нязменнасць шасці бліжэйшых дзён.

Побач з лазняй стаяў музей. Будынак быў невысокі, але прасторны. Дакладна такія павінны быць музеі пралетарскай рэвалюцыі, ды і ўсе астатнія. У мінуўшчыну трэба заходзіць з пахіленай галавой, вандраваць зігзагамі калідораў, у якіх не ведаеш, а толькі здагадваешся, што чакае за чарговым паваротам. Час у музеях не цячэ жывымі струменямі – ён выстаўлены там на агляд паасобнымі, замарожанымі фрагментамі. Найважнейшымі – на думку тых, хто ў дадзены момант валодае светам. У залах гэтага музея ў шклянках вітрынах, як доказ пралетарскага паходжання, жоўклі партыйныя білеты, агітацыйныя лістоўкі і газеткі Мястэчка. З-за чырвоных сцягоў вытыркаліся барадатыя партрэты. У непарушнай цішыні Ленін з Марксам назіралі, ці не зварочвае са шляху парадак свету, вызна-

чаны іх тоўстымі кніжкамі і канчаткова замацаваны салютам “Аўроры”.

Па суседству з музеем знаходзіўся Дом партыі. Гэты гмах, які заўсёды зірыў на вуліцу высокімі, чорнымі вокнамі, рабіў уражанне мёртвага, пакінутага самому сабе, і толькі ў першы майскі дзень вокны яго раскрываліся, а вялікі балкон ажываў і запаўняўся гоманам. Мёртвасць была ўсё-ткі толькі павярхоўнай. За тоўстымі сценамі, за густымі заслонамі, праз якія не прабіцца ні святлу, ні слову, вырашаліся справы куды важнейшыя, чым у магістраце. Менавіта тут, пакуль чалавек рабіўся сапраўдным чалавекам, праходзіў ён своеасаблівы каранцін. Кандыдаты ў кіраўнікі або дырэктары, бы цацачныя салдацікі, доўга круціліся ў тоўстых пальцах сакратароў. Цацкі ўсміхаліся какетлівымі ўсмешкамі, тактоўна пералічвалі заслугі, вышэптвалі ўсе гісторыі свайго жыцця – чыстыя, бы сляза анёла. Дакладна так паводзяць сябе маладыя паненкі, калі створаны ў марах прынц абдорвае іх выпадковай ласкай, і гэтую ласку хочацца ім затрымаць за сабой на ўсё астатняе жыццё. А стомленыя вочы сакратароў, разгледзеўшы дэталёва чалавечыя фігуркі, рабілі баланс усіх “за” і “супраць”, падводзілі рыску і вырашалі – хто застаецца на стале, а хто ідзе пад стол.

У такі свет заехала аднойчы на трох фурманках Сонька Іванюк. На пляц побач з домам сястры Марусі разгрузіла сваю

хатку, а рукі суседзяў і нават зусім незнаёмых людзей, узамен за добрае слова, хутка паднялі яе на фундаменты. Шмат якія мес-тачкоўцы былі тады яшчэ малодшымі за сваё Мясцэчка і слова “дзякуй” кружылася з рук у рукі поўнацэннай манетай.

З першага дня ў Мясцэчку дзецям пачалі блытацца сцежкі. На пачатку ўсё выглядала нявінна, нават смешна. Малы Антон, адпраўлены ў школу, міжвольна кіраваўся на лес. Высланы ў ларок за хлебам, Коля вяртаўся, сціскаючы ў пальцах жоўты лімон. А наймалодшы, Сашка, зусім забыў дарогу ў даросласць. Праходзілі дні і месяцы, а ён заставаўся ў краіне дзяцінства. Ледзь навучыўшыся хадзіць, пачаў паспяхова набіраць шлях на фабрыку. Абмінаючы чуйны позірк маці, незаўважна вышмыгваў з панадворка. Гравейкамі, маставой, асфальтам дабіраўся да фабрычнай брамы.

– Таксама хачу быць сталяром, – выпінаючы маленькія грудзі, зазіраў у вочы вахцёрам.

– Гадоў праз пятнаццаць, – смяяліся вахцёры. – І не забудзь падрасці!

Аднак Сашка, які ведаў толькі гэтую адну сцежку і забыўся на ўсе астатнія, нават на існаванне часу, з’яўляўся ў фабрычнай браме, не чакаючы прызначаны тэрмін. Прыходзіў праз тыдзень, праз месяц.

– Падрас я? – пытаў. – Хачу быць найбольшым сталяром у Мясцэчку.

Але і праз год, і праз два гады нязменна

гучаў адказ: “А ні халеры не пнешся ты ўверх. Вось дзіва!”. І Сашка смутнеў. А калі чарговыя пяць гадоў паднялі яго толькі на адзін сантыметр, расплакаўся.

– Не плач! – казалі вахцёры. – Не можаш быць найбольшым, заставайся найменшым. Найменшых таксама здалёк бачна.

З гэтага дня ў Сашкі завязалася асаблівае сяброўства з кравецкім сантыметрам. Раскладваў яго на поўную даўжыню, прытрымліваў нагой адзін канец, другі працягваў да макаўкі. Працэдура была складаная, а дакладнасць памераў далёкая ад дасканаласці. Адноўчы на касяку кухонных дзвярэй ён паставіў рыску. Падступаў да яе два разы ў дзень – раніцой і вечарам. Прымерваўся, поўны хваляванняў і неспакою, а калі аказвалася, што сёння таксама, нават на волас, не перасякаецца за паветны знак, уздыхаў з палёгкай.

– І чаму ж ты не расцеш? – бедавала Сонька. Варыла зёлкі, шаптала над імі таемныя закліцці, дом насычаўся лясным пахам, а Сашка надалей заставаўся малы. Зёлкі выліваў крадком за парог, а магічныя словы праходзілі міма, не кранаючы яго, бо закліцці спрацоўваюць толькі тады, калі чалавек выходзіць ім насустрач.

Адноўчы, калі Валодзя забыў сваё імя і на сходах чужой хаты прасядзеў да прыцемкаў, пакуль не знялі яго адтуль рукі выпадковых людзей, Сонька спалохалася канчаткова.

– Ну, як цябе завуць? Прыпомні. Гэта ж так звалі твайго бацьку, і твайго дзеда, і дзеда твайго дзеда.

Яна любіла Валодзю мацней за ўсіх сваіх сыноў. Быў найстарэйшы, і ад бацькі, апроч імя, узяў таксама вочы – светла-сінія, кранутыя здзіўленнем і задумай. Але Валодзя нічога не мог прыпомніць.

– Не ведаю. Не ведаю, хто я.

Менавіта ў той дзень чатыры сыны Сонькі пачулі дзіўную гісторыю.

“Калі ўдарыў гром, расшчапляючы на дзве раўняткія палавіны тысячагадовае дрэва, пачаўся наш свет. Дрэва, узятае на прыцэл вогненнай куляй, было вышэй за ўсе астатнія дрэвы, і быццам міфічная вавілонская вежа, краналася неба. Гэтае дрэва немагчыма прыпісаць у якую-небудзь катэгорыю, вядомую сучаснаму чалавеку, бо было яно створанае як першае і апошняе, з адной мэтай – на волю агню. Сухое, жылястае валакно дубіны спляталася там з вальховымі сляямі – ружовымі і сакавітым. Сталёва-шэрую грандыёзнасць граба перабягалі мяккай, алебастрада-белай фастрыгай ліпавыя ніткі, задуменная хмурнасць ёлкі хаатычнай асновай перасякалася з ветрагоннай палахлівасцю вярбы. Калі магутны гром пераліўся з аднаго канца пушчы на другі канец і калі развеяўся дым, а прыведзеныя цікавасцю птушкі вярнуліся на суседнія дрэвы, з расшчэпленнага пня выйшлі мужчына і жанчына. Мужчыну звалі Ва-

лодзем, а жанчыну Сонькай. З іх пачалося нашае Мястэчка і нашае сям'я”.

Такі аповед перадала Сонька Іванюк сынам, сабраўшы іх за кухонным сталом, калі яны пачалі губляць памяць і блытаць сцэжкі. Прыдумала яго на ляту, з першага па апошняе слова свядома абмінаючы фізіку, гісторыю і біялогію, бо кожнай сям'і неабходныя свае імёны і свая памяць, і яны важнейшыя за ўсе, пацверджаныя навукай, але чужыя праўды.

Гісторыю Валодзя занёс на паперу, прыадзеўшы яе ў параўнанні ды эпітэты. Быў такі сшытак у клетку на трыццаць дзве старонкі, які з таго дня пачаў хутка запыняцца, бо траплялі туды кожны дзень кожнае слова і думка. Запоўніўшы адзін сшытак, працягваў пісаць у наступным. З часам накапілася іх непраўдападобна шмат, займалі ўсе шуфляды, ляжалі на стале і на паліцах, спускаліся на падлогу, праз кухню і сенцы выходзілі на сходы, на панадворак і далей, у бліжэйшыя вулачкі. Не ўдавалася іх абмінуць, але можна было па іх ступаць, як па знаёмых слядах.

Лісткі, запісаныя ў першых сшытках, прыпаміналі дрэва, з якога пачалося Мястэчка. Двор пана Драгабыцкага пераклікаўся там з маленькім дамком на граніцы. Чорны амерыканскі конь хадзіў у пары з белым Султанам, савецкі капітан, засеўшы пад грушай, піў чарку з прыгожымі нямецкімі хлопцамі, а ўсе закусвалі яечняй, падсма-

жанай рукамі Сонькі.

– Пісьменнік ты мой, – усміхалася Сонька, запускаючы пальцы ў светлыя валасы, нахіленыя над сшыткам. Але, па праўдзе, яна казытала белагаловы цень Уладзіміра, што нават гэтымі вулачкамі ступаў яе следам, выяўляўся раз майскім воблакам, другі раз срэбным рысункам на зімовым акне. І тады першы раз з вуснаў Сонькі зляцела сумнай усмешкай: “Твой бацька павінен быў стаць паэтам”.

Сяк-так замацаваўшыся на новых сцэжках, хлопцы пачалі вызначацца на будучыню.

– Я буду міліцыянерам. Міліцыянераў усе баяцца, – сказаў Антон, калі ў пошуках самагонкі іх дом наведалі незнаёмыя мужчыны ў сініх мундзірах. Пайшлі з нічым, бо Сонька ведала закавулкі свайго панадворка лепей за іх, але дзіўны цень страху тоўкся ў яе вачах яшчэ некалькі дзён.

– Я таксама хачу быць міліцыянерам, – адгукнуўся Коля.

У доўгія зімовыя вечары марылі, хто кім стане ў дарослым жыцці. Не здагадваючыся пра існаванне магістратаў і дамоў партыі, размалёўвалі абразкі не менш фантастычныя, чым выведзеныя пэндзлікамі марозу на аконным шкле. А затым раніца сцірала ўсё, а новы дзень прыносіў новыя планы.

– Я буду лётчыкам, – над Мястэчкам упершыню прагудзеў самалёт, блакіт неба размяжоўваўся на дзве часткі белай стужкай

дыму, Антон суправаджаў яго вачыма, намагаючыся ўявіць свет з вышыні палёту.

– І я таксама буду лётчыкам, – рэхам адазваўся Коля. Яны былі блізняты і заўсёды трымаліся разам. Але, калі б дакладна адсачыць іх сцежку, можна сказаць – вызначыць яе Антон, а Коля ступаў следам. Капіраваў вопратку і прычоску, паўтараў жэсты і позіркі, і калі б чалавек складаўся толькі з жэстаў і вопраткі, раней ці пазней яны зліліся б у адну постаць, у адну асобу, і нат бабка Сонька не змагла б падзяліць іх і кожнаму даць уласнае імя.

Аднак людзей ствараюць перш за ўсё пачуцці. Пачынаецца чалавек з простага радасці, з часам ускладняецца злосцю, затым нянавісцю, аж даходзіць да самага незвычайнага – кахання. Можна скапіраваць чужую радасць і паўтарыць чужую нянавісць, але з каханнем у кожнага свая гісторыя. Адны знаходзяць яго, а другія ніяк.

У шаснаццаць год Антон закахаўся ў дзяўчыну з суседняй вуліцы. Ніякая іншая дзяўчына ў Мясцічку не ўсміхалася прыгажэй за яе і не распускала прыгажэй валасы на летнім ветры. Усе хадзілі вулачкамі, а гэтая над Мясцічкам крыліла матылём. Так казаў Антон. А Коля глядзеў на дзяўчыну і бачыў звычайныя вочы і звычайныя валасы. “Дзяўчо як дзяўчо”, – абыякава паціскаў плячыма. Блізнятчыя сцежкі братаў пачалі разыходзіцца.

Але дзяўчына глядзела на Антона і

таксама не знаходзіла ў ім нічога незвычайнага. І ён адступаў у доўгае цярпенне, у балючыя задумы, у самоту, дзе не існуе нічога, апроч уздыханняў і думкі пра небыццё. А калі прычына пакуты з'ехала кудысьці ў свет, Антон пакляўся ніколі ўжо не выстаўляць сябе на здзекі кахання.

“Я таксама ніколі не закахаюся”, – прысягнуў Коля. Але ўсё-такі не змог вярнуцца да брата так блізка, як тады, калі адсачыўшы лёт самалёта, паўтарыў рэхам “і я буду лётчыкам”, а Сашка, трымаючыся ранейшых планаў, адазваўся:

– А я буду сталяром.

– Ты? Сталяром? – Скептычна паківаў галавой Антон. – Курдупляў не бяруць на фабрыку. Хіба што ў цырк.

– Не бяруць курдупляў на фабрыку. Хіба што ў цырк, – пацвердзіў Коля.

Але Сашку такія словы ўжо не краналі. Ён канчаткова спыніўся ў росце і нават да рыскі на касяку прыстаўляўся не штодзень, а для спакою душы раз на месяц, а потым і раз на паўгода.

– А вось і буду. І не абы-якім, а самым маленькім на фабрыцы. І найлепшым. А вы ў дупу паляціце, а не ў неба, – надзімаючы губы, адыходзіў, зашываўся ў хлеўчыку, дзе побач з адзіным вакном Сонька адвяла яму месца на маленечкую майстэрню. Быў там у яго маленькі малаток, долата, абцужкі і бліскучая ручная піла. З аскепкаў драўніны Сашка складаў і кармушкі сініцам, і домікі

для шпакоў, і мэблю для лялек.

Усе тыя домікі, кармушкі і самалёты ў небе Валодзя зачароўваў у літары і запісваў у сшытак.

– Мой ты пісьменнік, – паўтарала Сонька. А калі ў чарговы раз з яе вуснаў сумам зляцела: “Твой бацька павінен быць паэтам”, з Валодзі выліўся на паперу першы верш. Першы і апошні.

Бо далягляд не стаяў ужо на месцы. Ён пашыраўся, перасякаў чарговя вуліцы, затым межы Мястэчка, і ў сшыткі, і ў дом пачалі заходзіць новыя людзі і аднаго за другім выцягваць хлопцаў у свет. Першым пайшоў на фабрыку Антон, яго следам Коля, а потым Сашка. Валодзя з’ехаў у Варшаву ў політэхнічны інстытут, праз чатыры гады вярнуўся і як дыпламаваны інжынер засеў у фабрычным офісе і зусім забыўся пра свой першы верш.

Дзядзька Ваня

“А няхай цябе пекла каўкне”, – сказала аднойчы бабка Сонька. Было гэта ў той год, калі Вялікоднае свята прыйшло напярэдадні святога Юр’я, і калі ў Вялікую пятніцу мы ішлі ў царкву, каб там, аб’яднаўшыся з іншымі жыхарамі Мясцічка, чакаць цуду пераўтварэння смерці ў жыццё.

А за нашай спіною пружыністым вайсковым крокам маршыраваў дзядзька Ваня. У левым борце ягонага пінжака чырваней вялікі бант, твар святлеў ад бязмежнай радасці, а думкі крылілі над Мясцічкам. Дзядзька Ваня спяшаўся адзначыць перамогу заўтрашняга свету над учарашнім.

Раніца стаяла сонечная і першая зелень ускарасквалася на бярозы. У такія хвіліны хочацца чалавеку жыць і спяваць. І дзядзька Ваня напяваў радасную, па-рэвалюцыйнаму бадзёрую песню.

– Дзень добры, пані Сонька. Таксама на маніфестацыю, а? Дык мо разам? Калі ласка, – усміхнуўся прыгажэй за майскае сонца і падставіў дапаможнае плячо.

І ў такую раніцу бабка сказала: „А хай цябе пекла каўкне. Смалу там будзеш жаваць-перажоўваць”.

– Ну і файна, пані Сонька, – падхапіў ён.

– Пекла таксама для людзей. Цёпла там, кампанія не з апошніх. А смала? Якая зараз у пекле смала? Уся яна асфальтам ляжыць на дарогах і вуліцах.

А потым я стаяў у царкве, узіраўся ў смутныя абліччы Марыі і Магдаліны, што трымаюць варту над чорным прамаву-гольнікам плашчаніцы. Глядзеў і ў васкавы твар распятага на крыжы Ісуса, і была ў мяне на Ісуса балючая крыўда: чаму якраз у першы дзень мая дазволіў нягоднікам зрабіць здзек над сваёй асобай? У той дзень, калі ў Мяс-тэчку гучаць духавыя аркестры, вуліцамі пад музыку маршыруюць жаўнеры ў парадных мундзірах і дзяўчаты ў спартыўных касцюмах, дзядзька Ваня, стоячы на балконе Дома партыі, пасылае з-за буйных, чорных ву-соў ветлівую ўсмішку ўсяму свету, а ў кіёску, побач з каталіцкім касцёлам упершыню пасля зімовага перапынку прадаецца маро-жанае. А з першага смутку выпываў другі смутак: „Бедны дзядзька. Як жа зараз яму жыць, пасля смерці з такімі перспектывамі?”

Нахабнае пытанне таўклося ў маіх гру-дзях доўгія дні і месяцы, разгаралася пры нагодзе ўсялякіх харцэрскіх святкаванняў – менавіта тады запрашалі мы дзядзьку Ваню, прысаджвалі яго да вогнішча, вязалі на шыю чырвоную хустку, а ён, падставіўшы твар да полымя, прыводзіў з далёкай мінуўшчыны і перадаваў нам выявы вялікіх подзвігаў.

І я таксама глядзеў у агонь, а вачыма душы ўяўляў, як распаўзаюцца, уздымаюцца

чырвоныя языкі, і не паспееш аглянуцца, як бяруць у абдымкі дзядзьку Ваню. З трэскам спапяляюцца ногі, што пратапталі не адну партызанскую сцежку, і рукі, якія ніколі не прамахнуліся, узяўшы на прыцэл варожы аб'ект, і вочы – яны ж заўсёды адсочвалі пагрозу, нябачную іншым вачам. Уявіўшы такія пякельныя пакуты, я тайком адступаў ад вогнішча, стрымгалоў ляцеў да хаты і, забіўшыся пад коўдру, доўга плакаў.

Было ў нас да дзядзькі Вані асаблівае пачуццё – мужчынскае каханне, што ўзнікае ў супольнай барацьбе, асабліва калі мэта такой барацьбы – перайначыць свет. Праўда, ніколі не стаялі мы з дзядзькам Ванем у акопах, цёмнай ноччу не выходзілі з пушчы, не паўзлі крадком пад зорамі ў напрамку чыгункі, каб там, адной хітра пастаўленай мінай спыніць жалезны кровазварот, што забяспечвае варожую армію бінтамі, амуніцыяй і кансервамі. Не дазволіў нам лёс. Шкада.

Дзядзьку Ваню бачу на нашай вуліцы так даўно, як далёка ахоплівае яе мой позірк. Можна сказаць – ён равеснік маёй свядомай памяці. Пэўна таму, што па-суседску з ягоным домам быў домік цёткі Любы і дзядзькі Колі, куды я заходзіў ці не кожны другі дзень. Калі б была цікавасць зазірнуць у сямейныя архівы, выявілася б, што Ваня быў дзядзькам зусім не нам, а толькі рудому Віціку, як старэйшы брат ягонай маці, пані Ніны. Нам, згодна з месчачковымі канонамі,

заставалася афіцыйнае *проша пана* або – нат і ўзяўшы пад увагу супляменнасць вуліцы – не нашмат інтымнейшае “пан Ян”. Аднак спакон вякоў мы клікалі яго дзядзькам, а ён частаваў нас цукеркамі: „Ну, смургалі, марш вучыцца і вырастаць! Айчына чакае афіцэраў, шахцэраў і другіх спецыялістаў. Крочым у добрым напрамку і ўсё найлепшае – наперадзе!”

У светлы вобраз айчыны і яе будучыні ўносіў дысананс пан Алёшка. Не зважаючы на свой дзевяноста дзевяты год, ён шторанак займаў у мясной лаўцы чаргу за свінінай або цяляцінай. Былі гэта чэргі даўжэйшыя за чыгуначныя эшалоны, што, загрузаныя невядома чым, ідуць невядома куды, з аднаго краю свету на другі. Забіваючы доўгае чаканне, пан Алёшка выдаваў зусім іншыя прагнозы. Прымыкаў вейкі, зазіраў у сваю мінуўшчыну, выцягваў адтуль абадраных жабракоў, нанова ўладкоўваў іх пад цэрквамі і касцёламі, клікаў на вуліцу доўгія шэрагі беспрацоўных, а затым, запаўняючы паліцы кілбасамі і паляндвіцамі, пускаў у разгон чэргі, што нахабна гуртуюцца ў мясных крамах.

“Трындзіць старык ад залішне доўгага жыцця, – казаў у такіх выпадках дзядзька Ваня – Мінуўшчына не вернецца, бо не дазволіць наш высока ўзняты сцяг!” У такія хвіліны нам хацелася стаць дарослымі, пераняць гэты сцяг ды разгарнуць яго на ўвесь свет.

– А дзядзька Ваня, ён праваслаўны ці каталік? – У лугах, што цягнуцца ўскраінай пушчы, мы гулялі ў сцізорык. Заядла, заўзята, быццам на сталёвае лязо абапіраўся лёс свету. Сцізорык быў маленькі, шматкаляровы, якраз выструніўся лязом, але ў пластмасавай ручцы прыхоўваўся штопар, пілка для пазногцяў, невядомага прызначэння шпікульцы. Дакладна такія сцізорыкі прадаюцца падчас царкоўнага фесту ў дзень Успення Прасвятой Багародзіцы, што ў праваслаўным календары адзначаецца за тры дні да заканчэння вакацыяў.

Вастрыё забівалася ў траву, небам ішлі самалёты, знікалі за павеўнымі сукенкамі апошніх летніх аблачын, выходзілі на чыстае поле і зноў чорным пузам рэзалі блакіт.

– Рускія на Чэхаславакію сунуць, – руды Віцік прыклаў далонь да ілба, пальцы склаў у казырок, засланяючы вочы ад нахабных промняў. А дзядзька Ваня кажа:

– Ото цяпер ужо добра адлупцююць пэпікаў па дупе.

І менавіта тады нехта ўпершыню паставіў Віціку пытанне – праваслаўны ці каталік дзядзька Ваня? Пачыналі мы неяк здагадацца, што людзі ў Мясцічку падзяляюцца на тых, хто дзеля гутаркі з Усявышнім заходзіць у блакітную царкоўку, ды іншых, якія з такой жа мэтай бяруць кірунак на белы касцёл у цэнтры Мясцічка. Віцік, уладкоўваючы сцізорык на кончыку носа, адказаў не адразу. Забіўшы як трэба лязо ў траву,

зірнуў на нас вокам пераможцы: „Ні такі дзядзька Ваня, ні сякі. Ён – партыйны!”.

– Значыць – які? – усе вочы сыйшліся на рудой чупрыне.

– Партыйны. Чалавек, які можа ўсё, – удакладніў Віцік.

Здаралася, частаваў цукеркамі і бацюшка Сцяпан, калі пасля святаў Божага Нараджэння сноўдаўся з хаты ў хату з малітвай. Гэта да ягонага візіта рыхтавалася на сталае грамнічная свечка, побач лягала буханка хлеба і ставілася пасудзіна са свянцонай вадой, а між іх сарамліва прысядаў на кукішках алюмініевы пятак, натапырыўшы крылы, глядзеў з аверса арал, а рэверс выяўляўся рыбаком, што працавіта разгартае сетку. Пакрапіўшы ўсе чатыры сцяны, бацюшка на хвіліну апускаўся ў крэсла і, ўздыхаючы ўголас – заўжды так уздыхаецца пры нагодзе няміпага абавязку – згартаў у кішэню пяцёрку.

– Вучыцца трэба добра, быць слухмяным, шанаваць маму і тату, уладу школьную і дзяржаўную, і ўрокі рэлігіі не прапускаць таксама. Так ён казаў. Але што бацюшка? Ці здарылася яму калі-небудзь прыадзецца ў партызанскі мундзір? Зняўшы вінтоўку з пляча, крыкнуць: "Стой, страляць буду!" І ба-бах у чорнае бяздонне ночы? Хутчэй за ўсё – не. І галоўнае, не было пэўнасці: ці бацюшка Сцяпан – чалавек партыйны, хто можа ўсё і заўсёды? Як, скажам, дзядзька Ваня.

На такое пытанне нават бабка Сонька не дала адназначнага адказу. Паглядзела на мяне неяк дзіўна, адварнулася, плюнула пад ногі. Сказала некалькі слоў пра дурных неадказных партызанаў, пра сала і кажух, падабраныя з кладоўкі. Прыпомніла таксама свайго брата Арцёма – бачыла яго апошні раз у сорок трэцім, у студзеньскі вечар, калі тоўсты паліцыянт Казімір Валанцей даручыў яму варту на чыгуначных рэйках. А ноччу падарваўся там ваенны эшалон, і наступным днём гергатлівыя немцы расстралялі ўсіх вартаўнікоў.

– Усемагутны – там вось, – паказала пальцам у бязмежнае неба. – Адзін Бог усё можа.

Але мяне мучыла, ці ёсць Бог? Пытанне заставалася адкрытым з той хвіліны, калі падчас урока музыкі пан дырэктар Сліва заявіў:

– Сусвет нарадзіўся ад вялікага выбуху.

– Як ад атамнай бомбы? – з-за апошняй парты вырваўся Віцік. Аб атамных бомбах дзеці ведалі куды больш за сваіх бацькоў, да таго ж у школьны падвал паміж горкай ву-галю і цеснай клеткай пана *возьнага* прадбачлівыя будаўнікі на выпадак ядзернай атакі запіхнулі бункер. Цёмны, агідны, бы амерыканскі цмок, што прытаіўся пад вадой, на зямлі і ў паветры ды чакае моманту, каб патаптаць сінявокія васількі ў нашых агародчыках, а нават разбіць у пух і прах сонца і ўсе астатнія зоры.

– Куды магутнейшы гэты выбух. Як мільярды мільярдаў бомб, – пан дырэктар Сліва разгарнуў футляр, дастаў адтуль скрыпку, бліскучым асколкам каніфолі аб’ехаў хрыбет смыка.

– Дык нехта ж падпаліў кнот, – Віцік не адступіў. – Які імперыяліст амерыканскі або наш партызан, а можа і сам Бог?

– Э, там!...

Азвалася скрыпка, і пай-шло! – пан Сліва ўсміхнуўся, смыком крануў струну. “Расцвіталі яблыні і грушы, паплылі туманы над ракой” – гукі ірвануліся, пабеглі школьным калідорам, узняліся да воблакаў, разышліся хваляй, збіваючы з ног усе злыя сілы, што заўпарціліся павярнуць нас і нашых сяброў са шляху ў найлепшую будучыню.

Новыя падзеі, што адбыліся з прыходам зімы, таксама пярэчылі бабусіным тэорыям. Пасеялі ў маёй свядомасці і іншыя, зусім слушныя падазрэнні: бабка, як і ўсе астатнія смяротныя, можа ж памыляцца! Я пачынаў уяўляць і куды страшнейшае: вось жа прыйдзе дзень і над бабусяй, гарызантальна напружанай на покуці, бацюшка Сцяпан заспявае “Вечная памяць”, а потым суседзі забяруць яе з хаты, занясуць на могількі, апусцяць у глыбокую яму і прысыплюць жоўтым пясочкам. Дакладна так, як адбылося з панам Алёшкам. Звалі яго Жалезным, або Несмяротным, пэўна таму, што ў бліжэйшыя дні збіраўся паставіць крок у другое стагоддзе сваёй зямной вандроўкі. Але дзе-

вятнаццатага снежня з раніцы пайшоў дождж, а апоўдні неба пасвятлела і з усходу ад пушчы вецер дзьмухнуў прымаразкам. Вулічны брук прыадзеўся чыстым, халодным шклом.

Пан Алёшка, які здрамнуў пасля абеду, якраз пралупіў вочы. Пераблытаўшы адвячорак з досвіткам, накінуў на плечы абшастаную бараніцу, накіраваўся ў мясную краму.

У той дзень у праваслаўным календары адзначаўся святы Мікалай. І дзядзька Коля з дзядзем Ванем выпілі суседскую бутэльку. Апошнюю, што прыхавалася ў хаце.

У нас ніколі не адыходзяць ад стала з-за такой прычыны.

– Злётаю ў краму, – сказаў дзядзька Коля, выводзячы з гаража матацыкл. – Спраўлюся ў тры мігі.

– Нікуды не паедзеш, – зачэпілася за задняе крыло матацыкла цётка Люба.

– А от жа і злётаю! – адкрыта, заўзята, як ніколі раней, дзядзька Коля выступіў супраць сваёй жонкі. Пасадзіў на галаву каску і, не зашпільваючы яе, акірэчыў цыратавае сядло, левым чаравікам тузануў стартэр.

– Дуй, Колік, я тут пачакаю, – падміргнуў дзядзька Ваня.

Стала ясна: ні пры чым тут пратэсты і лямант цёткі Любы. У асаблівых выпадках жаночы розум прымушаны скарыцца, уклёныць перад мужчынскім гонарам.

Але матацыкл не дайшоў да мэты. Ма-

быць, рука самапасам ад святочнай фантазіі надта моцна наехала на ручку газу. А можа, вулічныя камяні ад нечаканай змены надвор'я паднялі нос вышэй за штодзённую норму. А можа, як пры нагодзе незразумелых здарэнняў кажа народ – проста так трэба было!? Адным словам, сцежкі матацыкла і пана Алёшкі перасекліся.

Першай з'явілася хуткая дапамога, і быў гэта самы лішні ў свеце маршрут. Лекар праверыў пульс, паглядзеў у знерухамельныя вочы пана Алёшкі і развёў рукамі, пацвярджаючы такім чынам людскую бездапаможнасць у канфрантацыі з нябеснымі рашэннямі. Следам за медыкамі прыляцелі міліцыянеры і павалаклі дзядзьку Колю ў напямку сіняй “ныскі”. І дзядзька Коля не запіраўся, толькі бесперапынна паўтараў “ясна халера” і “холера ясна”. І ні слова больш.

– А гарэлку сёння *обыватэль* піў? – дапытваўся малады сяржант. Але адказ быў нязменны: “Холера ясна...”

Потым, калі ўжо сумная навіна на добрасуседскіх крылах аб'явілася ўсяму Мястэчку, прыбегла таксама цётка Люба. Яна ўголос рыдала і пыталася, што рабіць адзінокай жанчыне, муж якой па апошнія дні свае будзе гніць у астросе. Затым гутарыў з міліцыянерамі дзядзька Ваня.

– Значыць, пракаціліся мы, – азваўся, хмурна зазіраючы ў вочы сяржанту.

– Ага, – пацвердзіў сяржант.

– А такія старэчы, што бестурботна і без

кантролю малодшых сямейнікаў сноўдаюць публічнымі дарогамі – калі не скандалам, як тады іначай назваць? – Ад злосці дзядзька Ваня торгаў доўгія вусы.

– Ну, – сяржант зняў шапку, пачухаў патыліцу.

– Што – ну? Якое – ну? Аплачвае вас народная ўлада, а нармальнаму грамадзяніну ніяк і праехацца сваёй вуліцай. А ўвогуле вуліца, брукаваная коўзкімі камянямі, асабліва ў нашай краіне – адкрытая правакацыя і анахранізм. І час ужо навесці тут парадак.

Сяржант, здагадваючыся, што гутарка стае на палітычныя рэйкі, куды больш коўзкія за вулічны брук, адступіў на два крокі назад. Гэтаму хлопцу, звычайнаму, як і ўсе жыхары Мясцічка, відаць не чужая была тэорыя бабкі Сонькі аб імперыях, што ўзнікаюць з адной мэтай – з абедзвюх рук шпарыць па мухаедах тутэйшага, праваслаўнага мужыка. Адступіў яшчэ два крокі, трэснуў сінімі дзвярыма, на век вечны заключаючы арыштанта ў цёмных вантробах аўто і даў знак: “Паехалі”.

– Не плач, – сказала бабка Сонька, агортваючы цётку Любу словам. – Усё ў Боскіх руках.

Бліжэйшыя дні бабка Сонька пачынала з малітвы за хуткае вяртанне дзядзькі Колі. У царкоўцы з такой жа мэтай кожную нядзелю запальваліся свечы. Жаночымі слязьмі спываў воск на падсвечнікі. Але дзядзька Коля не вяртаўся.

– Эх, бабы! Зусім вы, як дзеці! – назіраючы за бясплэннымі намаганнямі, сказаў аднойчы дзядзька Ваня.

Ноччу ён сеў на цягнік і ў дванаццаць хвілін на трэцюю адправіўся ў Варшаву. Ніхто не ведаў нічога пэўнага, але ўсе шапталіся: ці не да Герэка паехаў чалавека ратаваць?

Наступным вечарам усе вокны ў Мяс-тэчку азарыліся фіялетава-сінім святлом тэлевізараў. На экраны, як і штодзённа, выходзіў пан Герэк. Ён усміхаўся, гаварыў прыемныя словы і ні ў якім выпадку не паводзіў сябе як чалавек, які мае нейкі клопат.

“Пэўна, не дайшоў Ваня, куды трэба. Не дазволілі, не дапусцілі. Гляньце, які той Герэк вяселенькі. Напэўна, нічога не ведае і не здагадваецца”, – засумавала цётка Люба.

Дзядзька Ваня вярнуўся праз тры дні. Стомлены, непаголены, вочы абведзеныя чорнымі кругамі. Менавіта так з пераможных паходаў вярталіся сярэднявечныя рыцары і новачасныя партызаны. Адразу на вакзале сеў ў таксі, замовіў курс на местачковую турму, і за пяць хвілін выцягнуў адтуль дзядзьку Колю на белы свет.

Пад вясну, ледзь снег паспеў адысці ў далёкае мора, заехалі на вуліцу экскаватары, дарожныя каткі, трактары і іншыя машыны, якія мы, бачыўшы ўпершыню, не ўмелі назваць. З аграмадных катлоў лілася на каменне чорная, кіпельная смала.

Коля

Падзеі для іншага месца звычайныя і банальныя, як прыезд вандроўнага цырку, візіт прэзідэнта або прэм’ер-міністра, у малых мястэчках адкладваюцца ў памяці на доўгія гады, а нават набіраюць прыкмету несмяротнасці.

Дакладна так было са з’яўленнем першага ў нас партрэта аголенай жанчыны. Усё здарылася нечакана і – як ні дзіўна – мая набожная цётка Люба мела да гэтай гісторыі вялікае дачыненне.

– Будзем красіць кватэру. Даволі цярпець шэрыя сцены. Трэба ўсё зрабіць як у людзей, па-местачковаму, – сказала аднойчы цётка, стаўляючы на стол талерку дранікаў. Дзядзька Коля вылавіў з талеркі тоўстую шкварку, запёр яе языком за зубы і, высысаючы раскошлівую сакавітасць, згодна хістнуў галавой: – Ага, давай.

Ён слухаў сваю жонку вопытам супольных гадоў і ведаў, што гэтая шкварка, затопленая ў пухлых абдымках бульбіны, мае сэнс, а ў дыскусію з цёткай Любай паглыбляцца дарэмна. Прыпаміналася таксама няшчасная паездка ў ларок за пляшкай, калі ён быў “за”, а цётка “супраць”, а ў канчатковым выніку праўда аказалася па яе баку.

– А хто памалюе? – Дзядзька Коля справіўся з апошнім дранікам, падняўся з-за стала, сытым, спакойным позіркам прайшоўся па сценах. Цягам дзесяці гадоў вочы зжыліся з аднастайнасцю найбліжэйшага краявіду, ды і зараз сцяна не адгукнулася ні адным словам, ні адной яркай плямкай, што магла б парушыць звычайны выгляд дня.

– Зэнік памалюе. Лепшага ў Мясцэчку і не знайсці.

– Ага, Зэнік. Ён ведае, што і як, – пагадзіўся дзядзька, аддаючы лёс сваіх сцен на літасць местачковага маляра.

Аднак цётка Люба была асобай канкрэтнай, добра арганізаванай і ні за што на свеце не рызыкнула б вызначыць заўтрашні дзень латарэяй выпадковых здарэнняў. Калі наступнага дня ў хату завітаў маэстра, уся інвестыцыя размеркавалася на канкрэтныя колеры, кожная дэталёвая стаяла на сваім месцы, а форма завяршалася прызначанай сабе лініяй.

– Тут лужок на ўзлеску, там алень з узнятымі рагамі, побач экзатычная пальма, залатое сонейка, тры лісткі клёну ў кожным навугольніку. А ўсё на ясназялёным фоне, дакладна, як у краўца Клюка.

Кравец Клюк ішоў праз жыццё насуперак сацыялістычнай дзяржаве. Днямі і адвечоркамі выціскаў грошы з даваеннага *зінгера*. А затым, начаімі, забіваў іх у ёмістыя мяшэчкі і, заплюшчыўшы вочы, пад шолых банкнотаў мроіў сонныя дзівацтвы. Можна

сказаць – быў ён авангардам гэтага Мяс-тэчка, яго падпольным правадніком на шляху ад бяспечнай сярмяжнасці сённешняга дня да рызыкаўнай краіны лепшай будучыні. Людзі ніколі не спыняюцца на гэтым шляху. Ідуць так доўга, як доўга прадчуванне не-смяротнасці бярэ перавагу над упэўненасцю ў смерці. І таму ніколі яны не знікаюць.

– Дакладна так павінна быць, – сказала цётка, прэзентуючы маэстру сцены, абкладзеныя шэрай каймой.

Маэстра абмацваў сцены, глядзеў на цётку Любу, слухаў яе словы, але за ягонымі зрэнкамі разгарталіся свае накіды і эскізы, свае капрызы і страхі. Звычайнага смяротніка прыадзяваюць яны ў стрыказаты плашч смешнасці, а вось творчай асобе працягваюць руку дапамогі ў самую важную хвіліну, у той момант, калі з бяскшталтнай матэрыі вытыркаецца фрагмент сусвету, зразумелы нават простаі душы і вачам, неадукаваным у мастацкай справе.

– Усё будзе добра. Пэрфэкт, – запэўніў майстар. – Можна нават і лепей, як у Клюка. Але ёсць адна ўмова. Калі ўжо пачну маляваць, не хачу тут ніякіх сведкаў.

– Ну, як жа так? – спрабавала дамовіцца цётка Люба. – Я ціхенька пастаю ў куточку. Пагляджу адным вокам, і толькі адзін разо-чак.

Апошнія словы разбіліся аб дзверы, закрытыя наглуха, бо нельга таргавацца з мастацтвам. Можна сказаць – і дзверы з

гэтай хвіліны не дзверы ўжо, а таемны занавес, царскія вароты, і пераступаць парог дазваляецца адно абранцам божым – святарам або маэстрам.

Але за бліжэйшы тыдзень Зэнік не перабраў у сваіх правах. Раз на дзень, больш-менш апоўдні, прыадкрываў занавес для чыста фізічнай стравы. Цялесныя патрэбы маэстра нельга лічыць складанымі. Часцей за ўсё яны не сягалі далей за пляшку, як прадукт выключна гігіенічны, неабходны для нармальнага функцыянавання арганізма, прысуджанага на непасрэдны кантакт з атрутнай хіміяй.

– Бо тыя лакі і алеі, і растваральнікі... Разумеецца, цётка, надыхаецца чалавек, накаўкаецца, то і прапаласкаць трэба, – масуючы набрынялы кадык, усміхаўся Зэнік.

– Не разумею, – рашуча адказвала цётка Люба. – Калі ласка – і капустачка, і катлецік, і картопелькі, калі ласка. А алкаголь – у ніякім выпадку. Алкаголь – і сам па сабе грэх, і прычына другім грахам.

Аб грахах меркаванне цёткі Любы было простае і яснае. Яе свет бег наўпрасткі, як дарога з пушчы ў Мястэчка, разганяючы на адзін бок сцежкі дабро, на другі зло...

– Значыць – не? – упэўніваўся маэстра. Але ўпэўніваўся адно для віду. У такія хвіліны – хвіліны канчатковага выпрабавання – цётка Люба мела ў сабе адвагу сэрца святога Юр'я, які перамагаў пякельнага цмока, і ўпэўненасць рукі архангела Міхала,

калі ён вострым мячом скідваў антыхрыста ў самыя глыбокія закавулкі пекла, і бесцырымоннасць першых крыжаносцаў, адпраўленых у чужы свет, каб вогнішчам добрай навіны асвятляць морак сярэднявечча.

Ва ўстрыманні і творчай самоце маэстра выстаяў тыдзень.

Кажуць, усё найлепшае, што стварыў чалавек, ён выказаў голасам крыўды, размаляваў пэндзлем пакуты, выразаў долатам адзіноты. Гэта абсалютная праўда. Калі Зэнік адчараваў дзверы, калі адкрыў іх насцеж, цётка Люба аж пляснула ў далоні. Сцяна, з падлогі па столь, прыадзелася кветкамі. Расцвіла ружамі, канваліямі, польнымі макамі. А ўсё напоенае расою, скручанае ў гірлянды, у ліпеньскія букеты, здаецца – толькі хвіліну раней згарнулі іх з поля, з агарода, з лясной паляны. І калі зараз не прыйшлі цётцы Любе на думку цудныя сады Семіраміды, то, мабыць, адно па той прычыне, што нічога пра іх існаванне не ведала.

А потым вочы цёткі злёталі на другую сцяну і адбылося непрыемнае.

– А курва твая маць! – сказала яна нечакана.

Можна зразумець яе гнеў. На супрацьлеглай тапчану сцяне было менш кветак. Праўда, таксама ж сакавітыя і натуральныя там колеры. І кожны пялёстак, і паасобная жылка жыўцом скапіраваныя з натуры, і ўсё ўкладваецца ў фантазійны прамавугольнік, у раму – не сустрэць прыгажэйшую ў самых

лепшых галерэях свету. А вось цэнтр ма-
люнка, усю яго сутнасць запаўняе дашчэнт
аголеная, чужая панюся. Разлажылася і ля-
жыць – метр над падлогай, бы законная тут
гаспадыня. Левая рука, сагнутая ў локці,
падпірае нязначна ўзведзеную галаву,
другая далонь – кветка там між пальцаў –
пяшчотна гладзіць пурпуровы сасок. Ёсць і
чорны трохвугольнічак ніжэй жывата, над
трохвугольнічкам каляровы матыль. А затым
толькі ногі – доўгія, да акна.

– А ёб тваю маць! – паўтарыла на мове
дзяцінства цётка Люба. У сітуацыях экс-
трэмальных людзі адклікаюцца да сваіх пра-
пачаткаў, шукаюць там падтрымку, пака-
леннямі нажытыя правілы, здольныя су-
працьпаставіцца нахабным прыступам акту-
альнай хвіліны.

Маэстра, не сканфужаны адмоўнай рэцэ-
нзіяй, ветліва ўсміхнуўся, паклаў на стом-
леныя вейкі свае залатыя рукі.

– Вось, цётка, было б і ўсё. Яшчэ толь-
кі пратэрмінаваны паёк. Сем пляшак, як сем
дзён – паказаў на пальцах. – У іншым вы-
падку гэтая вось паненка застанецца тут. На
век вечны.

Ажыццяўляючы пагрозу, загарнуў у ёміс-
тую торбу пэндзлікі, бляшанкі, бутэльнікі.

– А ты нават і не думай. Грошы – калі
ласка. Называй цану, плачу ўсё, да апошняй
капейкі. А гарэлка – не! – вочы цёткі прыж-
мурыліся, пахаладзелі, зацягнуліся шырмай
лютасці. У такі момант працягваць дыскусію

можа толькі той, хто сустракае цётку Любу першы раз. І Зэнік адступіў:

– Ну, няхай сёння так. Але, каб усё было ясна – кожны прамаруджаны дзень падвышае плату на адну пляшку, – і крокам, упэўненым у перамозе, пераступіў парог, зачыніў дзверы.

Складанае жыццё людзей, якія аддаюць сябе ідэі. Спапяляюцца яны на вогнішчах, з'язджаюць у чужыя краіны, прыжываюць туберкулёз у сырых турэмных склепах. Шмат якія прыклады прапануе тут гісторыя чалавечтва. І цётка Люба, хай сабе і не зусім свядома, ступіла ў бясконцы шэраг ідэйных пакутнікаў.

Жанчына “ню”... А якое тут дзіва?! Сцены луўраў і прадаў, і трэцякоўскіх галерэй ужо і тады ламаліся ад аголеных малюнкаў. Але ж гэты парызскі ці пецяярбургскі свет быў нашмат старэйшы і ў працэсе дэгенерацыі забрыў значна далей за нашае Мясцэчка. Толькі праз такія гарадкі і вёсачкі чалавечтва пакуль с'як-так трымаецца на нагах, не правальваецца ў бяздонне і нябыт. Яны – справядлівая шаля сусветнай вагі.

Вечарам, пакуль цётка Люба заснула, з перспектывы тапчана доўга ўглядалася ў аголены жывот нахабнай кватаранткі, прыходзілі ёй на памяць усялякія прароцтвы і знакі, што апавяшчаюць правал нашага свету і банкруцтва роду чалавечага. З малюнка вочы беглі на ікону святой Марыі, скоўзваліся назад і сарамлівым крокам

святататніцы вярталіся да аблічча Божай Маці, быццам шукаючы там пацвяджэння правільна пражытаму дню. Але аблічча іконы было таямнічае, непранікальнае, непарушнае. І толькі пасля поўначы, калі не вельмі вядома, дзе канчаецца ява і пачынаецца сон, святыя вусны адказалі ветлівай усмешкай. Супакоіўшы думкі, цётка Люба заснула. З-за яе спіны, у той жа живот і ў чорны трохвугольнічак, і ў даўжэзныя ногі ўглядаўся дзядзька Коля. А затым уздыхнуў і спіною павярнуўся да цёткі. Але не спалася дзядзьку Колі. Круціўся ён, варочаўся туды і сюды, з левага боку на правы, з правага на левы, а за прымкнёнымі вейкамі разгарталіся абразкі і працавала ўяўленне, і параўноўваліся дэталі. Аж на досвітку прыйшла на думку слушная выснова: жыццё ўсё-такі несправядлівае. Таму, што складаюць яго не тыя рэчы, што недаступныя ніколі і нікому, але тыя, што недасягальныя нам і зараз.

Наступнага дня дзядзька Коля не ўзняўся з пасцелі з ранішнім сонцам. А дзень уставаў прыгожы – як маладая панна ў храме, і гучны, як касцёльны звон, і адпуцаваны, як дэпутат мясцовага самакіравання ў дзень сесіі сваёй рады. Нават у маі, калі дастаткова колераў і гукаў, не заўжды ўдаецца натуре давесці працу да межаў такой дасканаласці.

Але дзядзька Коля быў бязмежна смутны і ў сваім смутку замкнёны на чатыры замкі цярпення. З-пад коўдры, зацягнутай да

падбародка, адным вокам зірыў карціну на сцяне, а за другой вейкай, прымкнёнай, разгарталіся зусім іншыя лініі – авальныя, расцягнутыя – і складаліся яны кропля ў кроплю ў буйную фігуру цёткі Любы.

На трэці дзень у свядомасці дзядзькі Колі пачалі ўзнікаць абгрунтаваныя прыгажосцю малюнка падазрэнні – абмінула яго ў жыцці нешта незвычайнае і ў той жа час простае – каханне.

Бо жыццё дзядзькі Колі запаўняла выпадковая жанчына. Раздабытая ў суседнім мікрараёне клапатлівымі сваякамі, праз месяц заехала яна ў дом шлюбнай жонкай. А затым доўгімі дзесяцігоддзямі ішлі да сябе, набліжаліся на дотык далоні, адгукаліся на сакрэтную інтанацыю штодзённых слоў, калі ўжо не мае значэння – вядзецца размова голасам сэрца ці рэхам супольных дзён і нацэй.

Вечарам дзядзька Коля дайшоў да высновы, што ў яго датыхчасовым жыцці не было ніякага сэнсу і, лістаючы манатоннае мінулае, прызнаў рацыю даўганосага Косціка. У нядзельныя поранкі, калі жанчыны выпраўляліся ў царкву, мужчыны выстаўлялі на вуліцу столік і, шчыльна абсеўшы яго, гулялі ў “казла”.

– А дзяўчынку накрыйем хлопчыкам, – забіваючы віновую даму віновым каралём, казаў даўганосы Косцік. – Во, як спакусліва застагнала князёўна.

– Э, усе яны аднолькава войкаюць і стог-

нуць. І князеўны, і тыя з тэлевізара, і доктаркі, і нашыя на фабрыцы, – згартаючы карты, пярэчыў дзядзька Коля.

– Ну, ты мне скажаш. Вось і не ўсе! – усміхаўся сваім тайным думкам Косцік. – Адна будзе ляжаць, бы мёртвае бярвяно, а другая ўюном віцца, – трыумфальным жэстам забіваў яшчэ адну карту, канчаткова завяршаючы сваю над імі перамогу: “Туз! Мая бярэ ўсе”.

На чацвёрты дзень дзядзька Коля вырашыў, што ўвесь вонкавы свет не заслугоўвае таго, каб весці з ім які-кольвек дыялог – і канчаткова адышоў у маўчанне. Адмовіўся ад слоў і нават на звычайнае “есці будзеш?”, як адзіны адказ, быў адмоўны ківок галавой. Ішоў на кухню, чарпаў вялікі кубак вады, пякучым сцюдзёным холадам забіваў правакацыйны пах яечні. Затым вяртаўся на тапчан.

На пяты дзень адмовіўся ад вады, а шостым адвячоркам, калі цётка Люба неспадзявана ўварвалася ў пакой, заспела яго з носам забітым у малюнак, з пальцамі, што згартаюць з доўгіх да акна ног апошнія промні сонца. “Кахаю цябе”, – не звяртаючы ўвагі на жонку, ён выяўляў сцяне хваляванні свайго сэрца.

І цётка Люба спалохалася. Словам “каханне” вылузваўся на белы свет абразок, прыхаваны глыбока, у самых сакрэтных закавулках свядомасці. Вяселле лепшай сяброўкі, старэйшы сват, шклянка віна, пера-

мешанага са спіртам, музыка, танец. І чарговая шклянка, і чарговы танец. Затым здарэнні хістануліся, паплылі вольнай, спайнай рэчкай, што выходзіць з берагоў, згортае ўсё і ўсіх, і нясе – ніхто не ведае куды. У спіну муляў жытні снапок, а ў твар зацята дыхаў падпіты сват. “Гэта каханне?” – пыталася сама сябе раніцой, цішком, крадком, задворкамі ступаючы да дому на прадмесці. І доўгімі гадамі адказвала: “Не, гэта не каханне”. З хадю гадоў вобраз, старанна загорнуты ў хустачкі забыцця, таксама адыходзіў, рассыпаўся дробным макам у бясформеннасць, у нерэальнасць. Аж з’явілася ўпэўненасць: ніколі і нідзе ў свеце не было ні гэтага жытняга снапка, ні падпітага свата, як нідзе і ніколі ў свеце няма і не было кахання.

Спыняючы каскад незразумелых здарэнняў, што пхаюць маленькі чалавечы свет у напрамку няўхільнай катастрофы, цётка Люба наведала бацюшку Сцяпана. Блытаючы словы і думкі, абмінаючы межы сораму, аддала ў ягоныя рукі ўсё свае хваляванні і спадзяванні. Бацюшка зайшоў адвячоркам. Зірнуў – па службовым абавязку – на мялюк, папрасіў захінуць сцяну капай або дываном, пакрапіў гэты дыван свяцонай вадой і пайшоў. Пагасіўшы электрычную лямпачку, у паўзмрочнай цішыні плябаніі доўга думаў пра хітрасці сатаны, што фальшывай, зведзенай да ніжэйшых інстынктаў прыгажосцю, склікае ў свае аб-дымкі просты народ.

Чарговыя два дні дзядзька Коля застыў на тапчане з позіркам, паглыбленым у дыван. З вычварнага спляцення нітак, са складаных скрыжаванняў асновы і матываў спрабаваў адчытаць таямніцу чалавечага лёсу, адшукаць сакрэтны ключ, што аднаму чалавеку адчыняе ўсе дзверы, а другому закрывае іх, прыбіваючы пальцы і мроі да нябачнага касяка.

Час ад часу прыпаміналася Зінка, прыбіральшчыца на фабрыцы. Прызабытая і далёкая, зараз выходзіла са сцяны на зойлівым малюнкам. Не памятаў яе твару, але ў вечаровым паўсвятле ўсміхалася ўсмешкай Зэнікавай прыгажуні. Раскладзеныя на сцяне ногі прыпадабняліся да тых, бачаных начной зменаў на фабрыцы, калі складалі з Зінкай свежыя дошкі ў вялікую кучу. Схілялася за дошкай Зінка і схіляўся ён. Сінхронна. Кранаў позіркам загарэлыя сцёгны, а сэрца адгукалася паскоранай пульсацыяй.

Пад раніцу, калі дырэктары і кіраўнікі насычаюцца апошнімі снамі і калі ўсе дошкі складзены як трэба на прадбачанае месца, рабочыя, дружнай брыгадай падымаюць тост, закусваючы пакамечанымі бутэрбродамі. Часам тосты працягваюцца другой, а нават і трэцяй бутэлькай. Тады таксама працягнуліся, а што было далей, дзядзька Коля не памятае. Праз нейкі час Зінка прынеслася на парог цёткі Любы з клуначкам у руках. “Сын вам нарадзіўся. Гадуў-

це Булу”, – уручыла клунак і больш яе не бачылі ні на фабрыцы, ні ў Мясцічку.

– Твой? – пытала цётка, а калі дзядзька Коля ў адказ паціскаў плячыма, лямантавала: “Ага, гарэліца, тваю маць! Яна ж ніколі да добра не давядзе”.

– Наш, – усміхалася бабка Сонька, казычучы маленькі тварык. – Выліты Коля.

– Кажуць – мой, – адказваў. “Можа і так яно”, – намагаўся прыпомніць твар Зінкі.

Цяпер гэты твар быў як рукой падаць, выходзіў са сцяны і напаўняў дзядзьку Колю ўпэўненасцю: гэта было каханне – адзінае, непаўторнае, сапраўднае. Назваўшы яго, зведаўшы і страціўшы, можна жыць далей, хоць не вельмі вядома навошта.

Тым часам бабка Сонька і цётка Люба не спынялі намаганняў вярнуць Колю сабе і Мясцічку. Засеўшы на кухні, гарталі святыя кнігі. Іх цені, бесцялеснымі абрысамі, хістаючыся на сцяне, рабілі ўражанне надчасовасці. У прыпушчанскіх вёсках ёсць такія жанчыны. Недацёпы называюць іх шаптухамі. Але гэта няпраўда. Яны – адлюстраванне вечнасці, якая паглыбляецца сама ў сябе, у пошукі першага слова, універсальнага жэсту, што ў змозе адмяніць усе астатнія словы, затрымаць час або накіраваць яго цячэнне ў карысным сабе напрамку.

Першая шаптуха, запрошаная з суседняй вёскі, пачала з малітвы.

“Як засеяны мак цяжка з зямлі падняць,

так цяжка ад маўчання і раба божага Мікалая выратаваць. Як памерлыя ног не ўзнікаюць, так бы і маўчанне на раба божага не ішло. Святы Мікола Угоднік, выратуй раба божага ў вадзе, агні і на зямлі. Амінь”.

Але дзядзька Коля маўчаў чарговыя два дні, як надмагільны камень, і другая шаптуха, пакліканая з іншай вёскай, прапанавала адкрыць малюнак. А калі згарнулі дыван, набрала поўныя лёгкія паветра, дзьмухнула ў распятыя на сцяне ружовыя шчокі, адварнулася, плюнула пад ногі. Паўтарыла цырымонію і з пурпурнымі саскамі, і з доўгімі да акна нагамі. На заканчэнне ўзяла хустачку, якой выціраліся слёзы цёткі Любы, працерла знерухамелае, напалову мёртвае аблічча дзядзькі Колі гэтай хустачкай і спаліла яе на свечцы, кажучы:

– Ты спалі, агонь, мае слёзы гаручыя, загані бяду ў лес дрымучы, хай яна там заблукае і ніколі ў дом не вяртаецца, хай у мужа майго сэрца зжаліцца....

У выніку дзядзька падняўся з тапчана, падступіў да малюнка найбліжэй, як падступіць можна і, кранаючы пальцам карміновыя вусны, сказаў:

– Гляньце, усміхнулася. І дадаў, памаўчаўшы: – Я кахаю яе ўсмешку...

Але гэта былі адзіныя словы, моўленыя ім ў той дзень.

Менавіта ў той дзень пайшла таксама па Мясцічку вестка пра дзіўную з’яву – каханне. Гаманілі аб ім у цэнтры і на прадмесці, у

блоках і маленькіх доміках, на працы і за бестурботным адпачынкам. На пачатку шэптам, сарамліва, а затым у голас, адважна. Тыя, хто ніколі не шукаў каханьня, пераклікаліся з тымі, хто згубіў яго. Даводзілі сваю праўду з зацягасцю, як заўсёды, калі чалавек падсвядома разумее памылку і хоча апраўдацца ў ёй – перш за ўсё перад самім сабой. Свет, у звычайныя дні прымушаны чалавечымі кулакамі рухацца наперад, зараз сноўдаў нага за нагой, ішоў па інерцыі, па звычцы, абы сяк-так скарыстаць дораны сабе час. І толькі ў хатку цёткі Любы з раніцы да вечара цягнуліся паломніцтвы. Разглядаючы малюнак на сцяне, мужчыны крадком цмокалі ад захаплення, а жанчыны, ледзь глянуўшы, дэманстратыўна адварочвалі твары. Адыходзячы, сумна ківалі галавамі, паўтараючы ў адзін голас: “Коля, адумайся. Навошта табе гэтае каханне? Ну, сам скажы, навошта яно?”

Але дзядзька Коля маўчаў. І бабка Сонька знайшла трэцюю шаптуху. “Ратуй, – зляжыла рукі на сваіх абымшэлых шчоках. – Ратуй майго Колю!” Шаптуха, для разнастайнасці, вялікімі кравецкімі нажніцамі адчыкнула з дзядзькавай галавы касмыль сівых валасоў, спапяліла іх у полымі грамнічнай свячы, і попел, у суправаджэнні тайных закліяццяў, панесла на край Мястэчка, раскінула на чатыры бакі свету. Дзядзька і не здрыгануўся. Адзінае, убачыўшы лязо нажніц, паслаў у пустэчу дыямантавы, ха-

лодны позірк. “Зусім як стары пан Драгабыцкі, калі першыя саветы вялі яго пад расстрэл”, – прыпомнілася бабцы Соньцы.

– Каханне дорыць чалавеку волю, а воля не баіцца смерці, – сказаў дзядзька Коля. Ягоня думкі перасякалі мяжу краіны, даступнай цётцы Любе і ўсім астатнім жыхарам Мястэчка.

– Люба, каханне – гэта чалавечая хвароба і ніякая сіла не вылячыць яе апроч чалавека. Усё-ткі шукай Зэніка, – адчайным, пазбаўленым надзеі голасам сказала бабка Сонька.

Ноччу сасніўся цётцы маэстра Зэнік. Стаяў на высокай да хмарын драбіне і раз-малёўваў неба ў блакітную кветку. Гэтая кветка, агромная, пялёсткамі краналася гарызонту, а зялёным сцяблом знікала ў расхлістанай майскім ветрам бутэльцы Бела-вежскай пушчы. Пад драбінай стаяў дзядзька Коля і клікаў незнаёмую прыгажуню. Сон дэфармаваў яе імя, загартаў у бяздонне начных басаў. Цётка Люба, напружваючы слых да межаў магчымага, не здолела яго зразумець. А потым краявід запоўніўся імглой. Белая імгла – як звычайна ў снах – з’яўляецца з нябыту, прымае любыя формы і імёны – так і цяпер выйшла з ніадкуль, разгарнулася над пушчай, пераўтварылася ў постаць прыгожай незнаёмкі. “Хадзі!”, – дзядзька Коля паўтарыў імя прыгажуні. Прыгажуня пачула кліч, пераступаючы доўгімі нагамі вяршыні дубоў і соснаў, пабегла яму

насустрэч. “Стойце!” – бязгучным голасам закрычала цётка Люба, але яны не чулі, не спыніліся. Нават у забытанай ірацыянальнасці сна цётка Люба зразумела: вось яны з дзядзькам Колям апынуліся раптам па розных баках сна, а, мабыць, і явы, і сцежкі іх разыходзяцца на век вечны.

Бліжэйшай раніцой, памаліўшыся прасвятой Багародзіцы, папрасіўшы прабачэння ў малым граху, які ў канчатковым разліку ратуе ад куды большага зла, яна прыцягнула на сваёй спіне скрынку чыстай гарэлкі. Знайшла маэстра, а ён, крануўшы сцяну чарадзейскім пэндзлікам, пераўтварыў аголеную незнаёмку ў раззораны кветкамі гарод. Ён стаіць там па сённяшні дзень, наперакор тром дзесяцігоддзям, сакавіты і свежы, бо маэстра Зэнік не падманваў ні працай, ні матэрыяламі. Не тое, што другія пакаёвыя маляры, каму не праблема прыкласці да сцяны кардонавы шаблон і хітрай помпай дзьмухнуць туды абы-якую фарбу.

Яшчэ і сёння, калі ніхто не бачыць, абапіраючыся на старэчую трысцінку, дзядзька Коля падыходзіць да квяцістай сцяны, працягвае руку, разгортвае пунсовыя макі, снежныя канваліі, дробную, як местачковыя праблемы, мацыёлу. А можа з-за пялёсткаў і густога лістоўя пакажацца ж прыгажуня! Але зараз дзядзька Коля штораз менш упэўнены – была яна сапраўды ці толькі саснілася.

АНТОН

– Будую дом, ведаеш? – прыжмурыўшы вочы, дзядзька Антон сачыў за спраўнымі рукамі буфетчыцы.

– Ведаю, – адказвала буфетчыца Гандзя і стаўляла на столік надзьмуты пенай куфаль. – Усе ведаюць.

Пасля складаных гістарычных паваротаў людзі ўступалі на шлях будаўніцтва. Хутка наганяючы страчаны час, прастрань запаўнялася новымі аднапавярхоўкамі. Але ў гэтых людзей не было нават кроплі шаленства. Памяць нахабна капіравала простыя домікі, узведзеныя ў першыя дні жыцця Мястэчка, павялічваючы адно іх вонкавыя памеры. Тым часам усё нутро, нябачныя душы дамоў, з якіх пачынаецца крок у будучыню, заставалася нязменным.

Дзядзька Антон узводзіў дом, інакшы за ўсе астатнія ў Мястэчку. Калі цесляры дайшлі да месца, дзе звычайна пачынаецца дах, на гэты першы дом ён загадаў паставіць другі. Упоперак да франтальнай сцяны першага паверху. Ужо па гэтай прычыне будынак быў незвычайны. Тры спальні на другім паверсе, кухня і салон на першым. У падвале гараж, а побач з гаражом майстэрня.

– Дом вялікі, але, праўду сказаўшы, каму

ён патрэбен? – сумна ўсміхаўся сваёй адзіноце.

– Такому дому патрэбная жанчына.

– А дзе ж яе знайсці... Сорак на спіне, – рытарычна пытаў Антон.

Антон, як і ўсе мужчыны ў нашай сям’і, быў сталяром. Хадзіў на фабрыку так доўга, пакуль не дайшоў да высновы, што няма ў гэтым ніякага сэнсу. Побач са старым домам збудаваў майстэрню, і з раніцы да вечара гулі там розныя станкі. Першай адзывалася піла, званая крайзэгай, потым габлярка, шліфавальны станок. Апошнім браў голас малаток, спалучаючы працу машын у форму, прадбачаную чалавекам.

У той час нават самая маленькая прыватная майстэрня аддзячвала за працавітасць рук прыбыткам, параўнальным з заробкам пана прэм’ер-міністра Ярашэвіча. Залатоўкі прыходзілі невядома адкуль, сыпаліся бярозавымі стружкамі, дубовымі абрэзкамі, сасновымі апілкамі. І калі чалавек, пазбягаючы памылак, характэрных міністрам, не мантачыў грошы на акцёрачак, што зачэпліва перабіраюць ножкамі, танцуючы канканы, ды на парыжскія пінжакі, не пераліваў іх у сонечныя промні часу, беспрадуктыўна страчанага на трапічных курортах, асобныя залатоўкі вырасталі ў сотні, у тысячы, у дзесяткі тысяч.

Антон абмінаў спакусы вялікага свету. Толькі ў суботнія пасляпоўдні даваў волю маленькім капрызам і адпраўляўся ў бар

“Сонейка”. Побач з прылаўкам быў ягоны столік. Можна адтуль глядзець у залу, а можна таксама назіраць за буфетчыцай Гандзяй, якая змагаецца з вялікай сціртай выкарыстаных шклянак і куфляў. Сядаў на звыклае месца і аддаваўся задуменню, спаглядаючы праз задымленыя галовы штодзённых кліентаў у свой свет.

Людзі, што часцей бываюць побач са смерцю, бачаць куды больш за іншых. Разумеючы зманлівую вартасць усіх скарбаў нашага свету, цэняць кожную хвіліну і рэч. Накапліваюць усё, што ў канчатковым разліку можа быць наяўным доказам іх прысутнасці ў жывых. Напрыклад, будуюць вялікія дамы.

Дзядзька Антон сустракаўся са смерцю штодзённа. У сваёй маленькай майстэрні ён вырабляў дамавіны, і ні адзін жыхар Мястэчка без яго веды не адышоў на вечны спачын.

– А калі памру, падрыхтуеш мне труну, Антоська, – казала часам бабка Сонька. Яна была ўжо вельмі старая. Можна падумаць – вызвалілася ад пераможнай улады часу, а можа ўвайшла з ім у змову, недаступную іншым людзям? І час каторы ўжо год абмінаў яе, праходзіў побач, нават не працягваючы руку, каб маршчынай запісаць на твары чарговы дзень або месяц.

– Толькі, ведаеш, салідную, – удакладняла бабка.

– Падрыхтую, мама – адказваў Антон і,

апярэджваючы чарговыя дырэктывы, працягвай: – Я ўсё ведаю. Салідную, дубовую. А падушку зарадзім не стружкамі, а сапраўдным пер'ем.

– Дакладна так. У раі няёмка фарсіць сукенкай, запэцканай стружкамі.

У сваёй райскай будучыні бабка Сонька ніколі не сумнявалася. Вядома, не збіралася паміраць толькі па той прычыне, што на другім баку яе чакаюць з узнагародамі і прызамі за беззаганную стажыроўку ў горшым свеце. Размову пра труну хутчэй трэба лічыць сяброўскай гутаркай з часам, выпрабаваннем яго цярплінасці, праверкай чуйнасці.

А тут заставаліся яшчэ справы прازیчныя, не завершаныя, не зашпіленыя на апошні гузік.

– А вось не памру, пакуль не ажаню цябе, Антоська, – вызначала яна ці не апошняе заданне на сваім доўгім зямным шляху.

– Прыйдзецца крышку пажыць, – усміхаўся ён.

Але з чарговай восені справы паскорылі крок. Як звычайна ў суботні адвячорак, Антон зайшоў у «Сонейка». Пераступіўшы парог, не ўзяў напрамак да свайго століка, а скіраваўся да буфета. Абапершыся на прылавак, папрасіў піва, здзьмухнуў белую пену, каўкнуў доўгі глыток.

– Ведаеш, учора паставілі вяху. Застаецца знайсці жанчыну і жыць, – адазваўся, ці то жартам, ці ўсур'ёз.

Позірк можа часам перадаць больш за словы, і ён сваімі вачыма намагаўся знайсці вочы буфетчыцы.

– Хіба гэта праблема? – буфетчыца спаласквала куфлі, расстаўляла іх дном угору на паднос, шкляннымі сценкамі саслізгваліся кропелькі вады. – У такі дом, спакойны і бяспечны, знойдзецца і жанчына...

– А ты?

– Што, я?

– А ты, пайшла б?

– Я? Але я вас не кахаю.

– Каханне... Няўжо гэта самае важнае?

– Найважнейшае.

– Э, не! Найважнейшае – быць добрым чалавекам. Жыць так, каб з-за нас не плакалі.

Гэта была дзіўная размова. Можа таму, што дзядзька Антон у свае сорак пакуль нічога не ведаў пра каханне, бо калісьці даўно таму даў прысягу абмінаць яго здалёк, а дваццацігадовая Гандзя ведала ўсё? «У дваццаць? Немагчыма!», – скажуць скептыкі. Але гэта толькі доказ, што яны ніколі не аддавалі сябе гарачым пачуццям, асабліва фатальным, няшчасным да костачкі, калі кожная пралітая сляза коле тысяччу асколкаў, а хвіліна цярпення прыбаўляе дзесяць гадоў жыцця. Закаханыя васемнаццацігадовыя дзяўчаты – як начныя матылі. Не зважаючы ні на што, ляцяць да прызначанага сабе полымя. Іх шчасце – момант, але важнейшы за ўсё астатняе.

Потым, спапяліўшыся, выходзяць замуж за мужчын, якія нічым не нагадваюць іх вялікае каханне. Можна падумаць – ідуць не пад вянец, а ў спакойную бяспечную прыстань. Адны застаюцца там назаўжды, хаваючыся час ад часу ў сакрэтныя абдымкі ўспамінаў, другія жывуць успамінамі і раней ці пазней збягаюць абы-куды, толькі б далей ад сябе і гэтага невыноснага спакою.

У халодны кастрычніцкі дзень дзядзька Антон павёў пад вянец буфетчыцу Гандзю.

– Абрашчаецца раб божы Антоній до рабы божай Анны, – у драўлянай царкоўцы голас бацюшкі Сцяпана гучаў урачыста, узносіўся пад купалы, разыходзіўся адтуль на гасцей, што сышліся з усяго Мясцічка дзяліць радасць з дзядзькам Антонам. Шматлікія дзядзькі, мала вядомыя сваякі, сябры сапраўдныя і выпадковыя, занялі месца з правага і левага боку алтара, пакуль маладыя крочылі цэнтрам.

Дваццацігадовая Гандзя выглядала вельмі прыгожа побач з дзядзькам Антонам, народжаным ў зусім для яе незразумелы і неверагодна далёкі даваенны час. І нават даўгаваты нос маладой панны, у супрацьпастаўленні з даўжэзнай Антонай біяграфіяй, набіраў нейкія новыя, цікавыя кшталты.

На заканчэнне хор гукнуў “Многае лета”, а госці кінуліся натоўпам віншаваць шлюбную пару. У выніку такога ўрачыстага абраду застаецца жыць доўга і шчасліва.

І ў той дзень усе заходзіліся ад шчасця і шчыра цешыліся, што Антон у рэшце рэшт адшукаў прызначаную сабе палову.

А я ніяк не мог зразумець, у чым заслуга дзядзькі Антона. Якая ж праблема адшукаць тое, што заўсёды было, можа, у сотні крокаў між яго домам і барам “Сонейка”?

У гэтым своеасаблівым шлюбным спаборніцтве я куды вышэй цаніў дасягненні майго бацькі, Валодзі. Адукаваны ў вялікім горадзе, разам з дыпламам ён прывёз да нас у Мясцічка самую дзіўную жанчыну – Стэфанію.

У Стэфаніі ўсё было іншае. Крыху смешнае, крыху страшнае, а перш за ўсё – экзатычнае – палі капелюша, прыбраныя жоўтай ружай, павеўныя сукні, шарэнгі кніжак з залатымі хрыбтамі, на ўсю сцяну. Усё вылучала яе з манатоннага шэрагу жанчын у Мясцічку.

У сваім капелюшы, у квяцістай сукенцы, з кніжкай у руках выходзіла Стэфа на вуліцу. Вандравала для чыстай, нікому тут незразумелай прыемнасці вандравання. “А пані полька ізноў на шпацыр адправілася, – здзіўляліся суседзі. – Блакітная кроў, вядома”.

Я не ведаю, якой крывёй пячаталася мая маці. Можа, у ёй не было крыві ўвогуле? Калі бабка Сонька ўпершыню пабачыла яе ў нашай царкоўцы, так і падумала. Бледны твар і механічная саноўнасць крокаў, якія стаўляла, кіруючыся да прытвора, а потым

да царскіх варотаў, выклікалі меркаванне, што маецца справа з асобай неабавязкова зямнога паходжання.

„Ці ты, Уладзімір, хочаш узяць за жонку прысутную тут Стэфанію?“, – словамі нязменнымі спакон вякоў, прывітаў іх бацюшка Сцяпан. І звяртаючыся да маладой панны, ці не першы раз за ўласную царкоўную біяграфію, ён спытаў на зусім другой мове:

– A czy ty, Stefano, chcesz pojąć za męza obecnego tu Władimira?

– Так, хце! – адказала Стэфанія, уступаючы такім чынам у вялікую галерэю местачковых жанчын.

– У мяне дрэнныя прадчуванні, – пасля вяртання з царквы сказала тады бабка Сонька. Разам з Марусяй яны ў кладоўцы змешвалі спірт з віном “Мысльіўскае” для вясельнага пачастунка. – Сніўся сон. Вецер разбурыў дах нашай хаты.

– Трындзіш дурніцу, – з-за другой бутэлькі адазвалася Маруся. – Усё ў цябе нейкія сны, прымхі, прадчуванні. А свет цяпер просты, як салдацкая песня.

– Але такога не можа быць – дзве веры на адной падушцы. І ніколі ў нашай сям’і не было. Дрэнна ўсё закончыцца.

Аднак Валодзя і Стэфанія жылі так нармальна, як і астатнія ў Мясцічку.

Шэраг гадоў бабка Сонька насіла гэты сон у сабе. З ім прачыналася, падступала да акна, шукаючы злавесныя знакі ў новым досвітку. Здольнасць чытаць будучыню ў

снах, у канфігурацыі вясновага лісця на дрэвах, у палёце птушак лічыла справай самай натуральнай у свеце. Узяла яе спадчынай ад сваёй бабкі, міжвольна і беспраблемна, як пераймаюцца пакаленнямі позірк, жэст, інтанацыя голасу, маршчыны наўкол вачэй. Напярэдадні вяселля дзядзькі Антона ёй не сасніўся ні адзін дрэнны знак.

Пасля шлюбу жыццё Антона і Гандзі пайшло ранейшымі рэйкамі – паралельна, перасякаючыся адно ў неабходныя моманты. Яна хадзіла ў “Сонейка”, ён з раніцы да вечара займаўся ў майстэрні. Габляваў дошкі. Збіваў іх, фарбаваў і лакіраваў. Высцілаў белым палатном.

Незаўважальна ён пачаў у сваю працу ўкладаць асаблівую пяшчоту. Тым болей яе было, чым болей яго думкі займала Гандзя. Закаханыя паэты складаюць надчасовыя паэмы, кампазітары пішуць сімфоніі, мастакі малююць абразы, а дзядзька Антон услаўляў каханне праз тое, што ўмеў рабіць найлепш. Дамавіны – раней смутныя і халодныя – пацяплелі, папрыгажэлі. Фантазійнымі барэльефамі ўсміхнуліся векі, высцілка памякчэла квяцістымі карункамі, нават цвікі забіваліся асцярожна, каб не хваляваць цішыню, што раней ці пазней знойдзе тут сваю прыстань.

– Ах, як прыгожа! – захаплялася бабка Сонька, заглядаючы ў майстэрню. – Аж хочацца прылегчы.

А потым, вяртаючыся да зямных спраў,

пытала:

– І як табе, Антоську, жывецца?

– Добра, мама. Нармальна, – адказваў дзядзька Антон.

– Пачакаю ўнукаў, і можна паміраць. А будзе дзяўчынка, назаві Сонькай, – вачыма ўяўлення яна бачыла маленькую дзяўчынку, што, пераймаючы яе імя, паходку, здольнасць чытаць знакі, запісаныя ў хмарах і лісцях дрэў, на яшчэ адно пакаленне выратуе ад небыцця ўсіх жанчын гэтага роду.

Напрудвесні справы пачалі ўскладняцца.

На пытанне: “І як табе, Антоську, жывецца?” – дзядзька Антон нязменна адказваў: “Добра, мама. Нармальна”. Але ягоныя вочы адводзіліся ўбок, уцякалі ў толькі яму вядомыя думкі. Гандзя вярталася з працы ўсё пазней і ўсё менш слоў прыносіла з сабой дадому.

– Які ж сёння стамляльны дзень! – і, раздзеўшыся, адмяжоўвалася ад мужавых пяшчотаў і ўсяго свету сном.

Вясна ўсё вышэй падымала сонца і траву, для радасці людзей з зямлі высыпаліся кветкі. Аднак з кожнай кветкай, рассыпанай на сцежцы між домам і барам “Сонейка”, з твару цёткі Гандзі сціралася чарговая ўсмешка.

Ёй прапаміналіся ружы першага каханья. Сотні іх раслі калісьці ў местачковым скверыку. Жоўтыя, чырвоныя, белыя. Калісьці... Два гады таму. Даўней за вечнасць – і як бы ўчора! На працягу аднае кароткай летняй

ночы ўсе чырвоныя ружы былі сарваныя ўвішнымі рукамі. Памятала гэтыя рукі – закрываўленыя, акалечаныя вострымі калючкамі, яны засыпалі чырвонымі пялёсткамі яе валасы, вочы, вусны. Пацалункамі згартала кроў з ягонай далоні, з пальцаў, што зведалі кожны, найбольш сакрэтны куточак яе цела. А потым ён з'ехаў у афіцэрскую школу ў Познань, ажаніўся з прыстарэлай і непрыгожай дачкой нейкага палкоўніка, каб у будучыні таксама стаць палкоўнікам, а можа нават генералам. Ружы... Пялёсткі апалі, калючкі засталіся.

У першы вечар лета Гандзя не вярнулася зусім. Антон чакаў яе да поўначы, да світання, і цёплая, самая кароткая ноч года выдаўжалася ў бязмежную, халодную вечнасць. Наступнага дня ён не пайшоў у майстэрню. Сядзеў на кухні, глядзеў у вакно і чакаў. Вуліцай ішлі людзі – знаёмыя, суседзі. Ведаў іх імёны, але цяпер, як ніколі раней, усе яны здаваліся яму чужымі, ананімнымі і лішнімі. Натойп толькі тады мае твар і імя, калі ёсць у ім блізкі нам чалавек.

Антон ведаў, што будзе чакаць Гандзю ўсё жыццё. Днямі ён сядзеў ля вакна, а адвячоркамі заходзіў у “Сонейка”. Пустое месца за буфетам забівалася ў сэрца балючым цвіком, а штодзённыя наведвальнікі, калі пытаў іх пра Гандзю, разводзілі рукамі і сумна ўсміхаліся.

Праз тыдзень асірочаны буфет узяла ў свае рукі новая буфетчыца Лёдзя, а з пер-

шым снегам Антону прыйшоў ліст. Некалькі слоў, запісаных на паперы: “Прабач і не чакай, я ніколі не вярнуся”. На паштовай пячатцы спрабаваў адчытаць назву мясцовасці, але чорныя літары складваліся ў незразумелае слова “ніколі”.

– І што цяпер будзе? Развод? – спытала бабка Сонька. – У нашай сям’і ніколі не здараліся разводы.

Перакінула ў памяці ўсіх жанчын, пачынаючы з той першай, што выйшла з расшчэпленанага перуном дрэва. Каханья або не каханья, усе цярпліва пераадольвалі тунель стагоддзяў, падсвядома накіроўваючы жыццё да светлага выхаду ў нашыя дні.

– Свет ашалеў, – сказала бабка Сонька і замоўкла на бліжэйшы тыдзень.

У майстэрні, перанесенай у падвал новага дому, Антон моўчкі збіваў дошкі ў добра вядомую форму, а ў думках назойліва завіхаліся словы: “Прабач і не чакай...” І ў водгук кожнаму слову малаток забіваў цвікі. Мацней і мацней, не зважаючы ні на што.

На працягу наступных сямі дзён бабка Сонька вярталася памяццю да восеньскіх ранкаў і начэй, якія папярэдзвалі вяселле дзядзькі Антона. Гартала іх каторы раз, шукаючы знак, што раней, з-за неахайнасці, абмінуўся ўвагай. Але нічога там не знаходзіла. Не сасніўся ніякі сон, праз прыадчыненае акно не ўварвалася ў дом ашалелая птушка, люстра на сцяне не рассыпалася дробным макама. Пасмутнела. Бо

адчула, што пакінула, адышла назаўжды ад
яе моц прадчування будучыні, пера-
чытвання сноў і рэальных знакаў. І прый-
дзеца жыць вечна ў чужым і незразумелым
свеце.

КАМУНІКАТ.ORG

Сашка

У будзённыя дні пасля поўдня, калі ў бары “Сонейка” паветра было ўжо сіняе як папяросавы дым, а мармуровая крошка падлогі клеілася да чаравікаў астаткамі піва, доўгавалосыя маладзёны хапалі малага Сашку пад пахі і ўздымалі на столік, хвіліну раней акуратна прыбраны ад масіўных, жывататых куфляў.

– Ну, Сашка, пакажы, як Герд Мюлер забіў мяч у польскія вароты.

Чыесьці спрытныя пальцы згарталі капялюш з галавы неасцярожнага асобеня, які заблукаў сюды не як заўсёднік, а зусім выпадковы госць, таму і ставаўся бяспечнай ды лёгкай здабычай. Капялюш перадаваўся з рук у рукі, збіваючы са следу нямы позірк уласніка, пятляў налева, направа, наўскасяк, ажно спыняўся ў месцы прызначэння, на століку побач з карлікавай нагой.

– Давай, Сашка, давай!

Карлік шырока разводзіў плечы, левая нага моцна запіралася ў стальніцу, нязначна згіналася ў калене, тым часам правая ўцякала далёка назад. На адзін міг нерухомеў, бы тоўсценькая, кругленькая ластаўка. А затым правая нага, прыведзеная ў рух жывой пружынай, адпраўляла капялюш у найда-

лейшы закавулак бара.

Падачу пераймаў Була. Ён быў, праўдападобна, маім дваюрадным братам. Кажу праўдападобна, бо ў гэтай матэрыі меркаванні бабкі Сонькі і цёткі Любы рэзка разыходзіліся, а дзядзька Коля, які ўсё павінен ведаць найлепей, не ведаў нічога і толькі паціскаў плячыма.

– Разява ты! – казала цётка. – Знайшли найвялікшага на фабрыцы прыдурка і падкінулі. А ты гадуеш. Ну, сам паглядзі, які ён Іванюк? Хто ў нас бачыў такіх, двухметровых даўгел!?

Дзядзька Коля маўчаў, паціскаючы плячыма, а ў размову ўключалася бабка Сонька.

– У нас – якіх захочаш. І найменшыя, і найбольшыя.

Так ці іначай, Була лічыўся найлепшым футбалістам у бліжэйшым наваколлі, а ў Мястэчку заставаўся толькі таму, што дзесьці трэба сустрэць свой лёс і прывітаць эмісараў сталічнай "Легіі" або познаньскага "Леха".

– А я і так пайду ў свет, – мармытаў, зграбаючы з падлогі стомлены капялюш. – А ўдар добры быў, класны. Бачыш, Сашка, калі б ты так сантыметраў на пяцьдзесят яшчэ падцягнуўся, я б узяў цябе з сабой. У Варшаву або Познань – пакуль сам не ведаю, куды мяне лёс закіне.

Ад страху, што можна правароніць варшаўскіх пасланцоў, ён нават адмовіўся ад

фабрыкі і сталярскага станка, аддаўшы ўсяго сябе чаканню і бару “Сонейка”. Але лёс упарта трымаў Булу тут, як нябачная мытня трымала Сашку на мяжы маладосці і даросласці. Яго раўнагодкі, аблажыўшыся сем’ямі, заходзілі ў першую сівізну, а Сашка заставаўся на ранейшым месцы. Вітаў адну кампанію, праводзіў яе колькі крокаў, развітваўся, вяртаўся назад і сустракаў наступных. Народжаныя дзесяцігоддзямі раней, абганялі яго вокамгненна і без асаблівых намаганняў, як на шасэ вялікая машына абганяе малую, віншуючы яе сяброўскім рогатам класона. І пэўна таму Сашку, адзінага з бацькавых братоў, я ніколі не называў дзядзькам.

Часам Сашка рабіў грубую памылку, і капялюш спыняўся на паліцах з бутэлькамі, зараз за галавой пані Лёдзі, што вартавала буфетны прылавак. Фарбаваная ў золата завіўка наструньвалася львінай грывай, маляваныя вусны расшыраліся ў драпежны званец. Прыхапіўшы выпадковую анучку, пані Лёдзя зрывалася наводзіць парадак:

– Пайшлі вон! Я сказала – вон пайшлі!

На такі крык з канторкі, прытоенай па правы бок побач з буфетам, высоўвалася галава пана Метэка. Быў гэта элегантны мужчына неакрэсленага ўзросту, абліччам – заўсёды абыякавым і спакойным – прыпамінаў гульца ў покер. Але той, каму да пана Метэка было бліжэй, ведаў значна больш. За занавесам абыякавасці і спакою таіўся смутак. Можна б сказаць – пан Метэк смут-

каваў заўсёды, незалежна ад пары дня і года. Калі верыць чуткам, у даваенны час ён працаваў у сталіцы як сапраўдны афіцыянт і ў сапраўдным рэстаране абслугоўваў часам сапраўднага прэзідэнта Другой Рэчыпаспалітай. І толькі кпінай лёсу або рашэннем невядомых начальнікаў трапіў у нашае Мяс-тэчка, каб несці тут службу на пасадзе кіраўніка бару “Сонейка”.

– Пані Лёдзя, прыбярэце, калі ласка, разбітае шкло і зрабіце падлік, – у голасе пана Метэка адлюстроўваліся спакой і элігантнасць ягонага твару. Пані Лёдзя падлічвала страты, да разбітай бутэлькі дадала раней выпітае піва, падводзіла рыску, запісвала ўсё на паперы і перадавала яе пану Метэку. Лічбы бывалі розныя, у залежнасці ад таго, у якую бутэльку пацэліў капялюш – у армянскі каньяк, польскую “чыстую звыклую” ці савецкае шампанскае.

– Калі ласка, панове. Сёння вы згулялі ў футбол за трыста трыццаць два злотых. А заўтра запрашаем таксама, – пан Метэк клаў паперку дакладна ў тое месца, з якога хвіліну раней капялюш падымаўся ў апошні злашчасны палёт, смутнай службовай усмешкай згартаў належнае і знікаў у канторцы. Абмінаючы прылавак, паспяваў кінуць слоўца буфетчыцы: “Пані Лёдзя, кліент – наш пан. Не забывайце, калі ласка”.

– Ясна! – размаляваныя вусны, націскаючы на літару “я”, пульсавалі вялікім чырвоным сэрцам. – Пані-кліенты, пся маць! Раз-

гарні полы і хвост голы.

– Ой, пані Лёдзя! Ой, бо другі раз не прыйдзем, – крыўдаваў Була.

– Ах, як жа я спалохалася! – пырхала буфетчыца.

Што ні скажы, праўда і сіла стаялі за паняй Лёдзяй. За ўсю сваю гісторыю Мясцэчка паспела абжыцца толькі адным барам. Як далёка ні вяртаешся памяццю, яго бачыш заўсёды. Сённа ён такі, як учора і як год раней, і як у першы поранак, калі разам з бліжэйшым светам вылузаўся з небыцця. Бар "Сонейка" быў вартавым і гарантам стабільнасці Мясцэчка. Нават твары сталых наведвальнікаў кружыліся добра знаёмай калодай.

Але аднае раніцы, калі мы зайшлі ў "Сонейка" і адразу з дзвярэй улезлі ў ільдзяныя абдымкі пані Лёдзі, аказалася, што ў свеце няма ніякай стабільнасці і ўсё мяняецца.

– Чатыры піва, можна? – папрасіў Була.

– Не можна, – холадна ўсміхнулася пані Лёдзя. – Прыходзьце з трынаццатай.

– А зараз, што? – не зразумеў Була.

– А зараз без дваццаці адзінаццаць.

– Ладна, пані Лёдзя, пажартавалі і досыць. Дайце чатыры піва.

– Неа!.. Сухі закон. А, панове, не чулі? – буфетчыца разышлася ў радаснай усмешцы і, не зводзячы вачэй з акна, дзе па-над галовамі кліентаў разглядала прыгажосць поранка, махнула рукой у бок буфетных паліц. Паміж звыклымі вачам бутэлькамі

стаяла ніколі тут раней не бачаная шылдачка: “Алкаголь прадаецца з трынаццатай гадзіны”. Гэтай шылдачкай перадаваўся першы знак, што вялікі свет, а яго следам і нашая маленькая айчына ідуць у дрэнным і незразумелым напрамку.

З гэтага дня мы пачалі часцей забягаць у аднапакаёўку малага Сашкі. Месца было зручнае па дзвюх прычынах: кватэра змяшчалася ў цэнтры і – паколькі Сашка ішоў праз жыццё адзінока – ніякі жаночы голас не ўрываўся нахабным дысанансам у доўгія мужчынскія размовы. Была і адна невыгода. Сашка пачынаў часам працу з шостаі раніцы і тады забягаць на кватэру было дарма. Але часам ён хадзіў на фабрыку з чатырнаццатай.

Сашкіна кватэра рабіла ўражанне дзіцячага садка. Маленькі столік быў абстаўлены маленькімі крэсламі, у маленькай шафе – маленькі пінжак і такія ж кашулі. На сцяне ў калідоры вісела таксама люстэрка, сантыметраў трыццаць над падлогай, зірыла шкляным вокам за нашымі сцёгнамі, лыткамі, каленямі. Але часцей за ўсё ў люстэрка глядзеўся чырвоны дзіцячы ровар. На гэтым ровары Сашка ездзіў на фабрыку. Націскаючы на мініяцюрныя педалі, каціўся тратуарам да скрыжавання вуліцы Першага мая і Вызвалення, перасякаў асфальтавую стужку дарогі і фабрычную браму, дзе, прыкладваючы два пальцы да брыля, вахцёры аддавалі яму хэсць. Пунктуальна а шостаі

або а чатырнаццатай самы маленькі ў Мястэчку сталяр ставаў насупраць вялікай машыны, як іншыя чалавечыя давіды штодзень паўстаюць супраць сваіх асабістых галіяфаў. Паўстаюць так доўга, як доўга выходзяць пераможцамі.

Ён пускаў у ход машыну, машына адгукалася раз'юшаным голасам, саслізгваліся стужкавым канвеерам у бяздонную пашчу дошкі.

– На, нажрыся, можа не задавішся! – перабіраючы пальцамі электрычныя кнопкі, паскорваў ход канвеера. Але зяпа спраўлялася. Задыханая, перажоўвала ўсё, што ёй далі, ды выплёўвала на свет бясконцую хмару стружын і апілак.

– Раней-пазней каўкнем і цябе, – у дабрадушнай усмешцы выскальваліся сталёвыя зубы.

– Або і не, – адгрызаўся Сашка, загружаючы ў зяпу дадатковую порцыю сасновай драўніны.

Размаўлялі без накіпу злосці. Калі гутарыш дваццаць гадоў з чалавекам ці машынай, ведаеш суразмоўцу дакладна так, як ён ведае цябе, і нават шорсткае слова або грубы жэст успрымаеш як звычайны сяброўскі штуршок у плячо.

З новым годам фабрыку пачалі наведваць новыя людзі, якіх раней ніхто тут не бачыў. Заклаўшы рукі за спіной, сноўдалі ў мантажную і шпалерную майстэрні, абмацвалі мэблю, выстуквалі пальцамі на лакіра-

ваных сценках ім толькі вядомыя шыфры. Сасновая драўніна адгукалася сваім гола-сам, дубіна сваім, а яны, слухаючы адказ, усміхаліся або, скрывіўшы ад незадавальнення вусны, нешта запісвалі ў абкладзеных скурай бланках. Часам спыняліся перад нейкім станком. Падцягнуўшы манжэты, нерухамелі на пяць, дзесяць хвілін і толькі іх вочы прабягалі нябачны шлях між цыфер-блатамі гадзіннікаў ды рукамі сталяроў. А потым у нататніках запісваліся нейкія лічбы і словы.

– А гэта што за архаічнае дзіва!? – сказаў аднойчы незнаёмы чалавек, разглядаючы Сашкін станок.

– Так, архаічнае, – пацвердзіў другі. Але ён якраз глядзеў не на станок, а на Сашку.

– Пара на пенсію, – прамовіў трэці. – А тут стане самы вялікі агрэгат. У гэтым Мястэчку яшчэ такой тэхнікі не бачылі.

На наступны дзень стары станок не адазваўся ні з раніцы, ні пасля поўдня. Заціснуўшы зубы, замоўк на век вечны. Ніхто таксама дакладна не ведае, куды дзеўся Сашка. Знік, рассыпаўся дробным макама сасновых апілкаў. Фабрычныя прыбіральшчыцы згарнулі іх у маленькую сасновую дамавінку, а мы занеслі яе на праваслаўныя могілкі.

Вечарам схадзілі ў “Сонейка”. На століку спачываў моўчкі невядома чый капялюш і ніхто яго не кранаў. Апоўначы, калі пан Метэк праводзіў нас да выхаду, не раз-

вітаўся звычайным, добра вядомым “а заўтра запрашаем таксама”.

– Заўтра закрываем бар, – пан Метэк усміхнуўся смуткам, які кандэнсаваў у сабе ўсе ягоныя ранейшыя смуткі. – Назаўжды закрываем. Будзе тут прадуктовы магазін. А, можа, спажывецкая крама або банк. Я не ведаю. Я нічога ўжо не ведаю. З заўтрашняга дня не я тут кіраўнік.

Наступная раніца падымалася на ногі марудна і няўмела. Можа, новы дзень забыўся на стары і зараз вывучаў першыя крокі, як вывучае іх нованароджаны чалавек? Першы раз у трынаццаць гадзін мы не пайшлі ў “Сонейка”. Мястэчка здавалася халодным, агідным, быццам ноччу ўзялі яго чужыя захопнікі, патапталі, запіраючы тубыльцаў у паўзмрочныя падвалы. І толькі адвяхоркам Була не вытрымаў, адзінока схадзіў у бар. Рука, ведзеная досведам мінулых гадоў, прылягла на клямку, кранула яе пяшчотна, але і ўпэўнена, як кранаюцца адзін аднаго пальцы шматгадовых палюбоўнікаў. Дзверы не здрыгануліся, і рука паўтарыла жэст – мацней, больш рашуча. Безвынікова. Закрыта... Уражаны, Була адступіў крок назад, абвёў вачыма будынак, праз акно зазірнуў у сярэдзіну, прыклаў вуха да шыбы. Стаіўшы дыханне, намагаўся адшукаць пульс, вылавіць з-за сцяны знаёмае дудзенне. Але сэрца бару было мёртвае.

У галаве назойлівым званочкам празвінела думка: “Якраз сёння вечарам здзейсніцца

ўсё, прыедуць доўгачаканыя госці з Варшавы, і закончыцца стары, абы-які свет, і пачнецца новы, лепшы. Але ж шукаць пачнуць з гэтага месца! Бо дзе мяне шукаць, калі не тут?” – прадчуванне выключнасці хвіліны адразу перайшло ва ўпэўненасць, і Була вярнуўся да дзвярэй, яшчэ раз абмацаў клямку.

Лёс бывае цынічны, і дзверы ў вялікі свет, адкрытыя насцеж, стаўляе часам за дзвярыма, што вядуць у местачковы бар. І гэты першы ўваход пячатае маленькай, здэклівай шыльдачкай: “Закрыта назаўжды”.

Була прысеў на сходках і чакаў. Адвячорак парыпваў дваццаціградусным марозікам. З неба на зямлю перасыпаўся дымантавы іней. Побач прабягалі людзі, хутка, скарачаючы да мінімуму дыстанцыю паміж цеплынёй дамоў і неадкладнымі справамі. Але вонкавы свет не меў ніякага значэння. Була чакаў свой лёс спакойна, не хвалючыся, не правяраючы гадзіннік кожныя дзесяць хвілін. Так чакае прыходу Месіі бязгрэшны, перакананы ў светлай будучыні чалавек, бо калі і не адкрыюць яму дзверы ў бар “Сонейка”, адчыняць іх у чыстае неба.

Наведаўшы Мясцічка – няхай сабе нават выпадкова або з цікавасці да белавежскіх зуброў – зайдзіце таксама і на праваслаўныя могілкі. З галоўнай брамы вазьміце кірунак на маленькую, драўляную царкоўку. За царкоўкай павярніце налева і шыбуйце аж

да сцяны пушчы, што драпежнымі кіпцюрамі дубоў і ялін падкопваецца пад могілковы мур. Там сустрэнецца Булу. Пакуль ён трапіў у найсмутнейшы закутак Мясцічка, адляжаў побач з барам “Сонейка” доўгую студзеньскую ноч. Напэўна, сніўся яму самы прыгожы мяч, забіты найлепшаму ў свеце варатару, бо калі на досвітку тоўсты, бы мартэн, міліцыянер Чарнейка разгарнуў блакітную снежную фальгу, Була зірнуў на свет доўгай, светлай усмешкай. Побач з Булам пад адным помнікам спачывае малы Сашка. Іх помнік стандартны, не большы і не меншы за астатнія. Кажуць, смерць раўняе ўсіх людзей.

Валодзя

З таго дня Валодзя Іванюк, калі ён упершыню паддаўся сумненням, ці ў ягоных вачах ёсць, прынамсі, адна іскрынка ад вачэй старога Уладзіміра Іванюка, часцей пачаў гасцяваць у сшытках, запісаных доўгімі дзесяцігоддзямі. Гартаў старонкі, перачытваў асобныя словы і радкі. На адных радках ягоны твар закрывала чорная хмара, на іншых вусны расхіляліся ва ўсмешцы, яшчэ якія пераскокваў абыякава, не паглыбляючыся ў нутро літар. Часам заходзіўся гучным рогатам. Тады бесцырымонна вырываў лісток і кідаў яго ў печ. “Дурніца якаясь. Так не было, бо не магло так быць. Няўжо гэта я запісваў?” – папракаў сваю маладую наіўнасць.

Вечарамі на доўгія хвіліны ён спыняўся каля люстэрка. Абмацваў пальцамі нос, шчокі, вусны. Абапіраючы падбародак на ўказальны палец, нерухамеў у саноўнай позе. “Напэўна ж не абы-хто я. Такі твар не даюць першаму сустрэчнаму”, – сумненні падступалі хвалямі і прымушалі яшчэ глыбей зазіраць у сябе. І чым далей у сябе заходзіў, тым больш пытанняў выносіў, вяртаючыся назад. Часам сустракаўся ў люстры з тварамі братоў. Былі звычайныя,

будзёныя, як і ўсе астатнія ў Мясцічку. “Чаму такая вялікая розніца між намі?”, – здзіўляўся.

Аднойчы вечарам, калі зайшла да нас бабка Сонька, Валодзя спытаў, быццам мімаходам, не зводзячы вачэй з шкляннай роўнядзі:

– Мама, а які быў пан Драгабыцкі?

– Пан Драгабыцкі?.. – не адразу зразумела, пра што яе пытаюць. – Ах, пан Драгабыцкі... Працаваў там твой бацька. Фурманіў, пакуль не пажаніліся мы. А пан аказаўся надрэнны, нават ялавіцу не пашкадаваў яму на добры пачатак. Госпадзі, як даўно ўсё тое...

Шукаючы шлях да сябе сапраўднага, Валодзя забягаў у старыя фатаграфіі. Было іх няшмат і, кпінай лёсу, самая зараз важная, самая жаданая канула як камень у ваду. Гартаў папкі, тоўстыя ад усялякіх папераў, раскопчаў шуфляды і паліцы. Рукамі адчаю ныраў у кішэні старой вопраткі, забытай, дажываючай век на гарышчы. Траплялася ў рукі ўсё, ды – як звычайна ў жыцці – не тое якраз, што шукаецца. Аднойчы кradком залез у куфар бабкі Сонькі, які мог быць равеснікам свету ды прыхоўваць пад счарнелым векам усе таямніцы сям’і. Дарма. Апроч вытканай на кроснах капы, нічога там не знайшлося.

А тую фотакартку прыпамінаў з дзяцінства. У старой хаце яна прыхарошвала сцяну так доўга, што перасталі на яе звяр-

таць увагу. Была там ці не, калі разбіралі дом і ад'язджалі ў Мясцічка? Невядома. Толькі выплівала на памяць затуманенай, пажаўцелай плямай – брычка, конь, малады фурман сціскае ў далонях лямачыну, за спіной фурмана пан Стасінак.

– Была такая картачка, праўда, – пацвердзіла бабка Сонька, пакліканая на дапамогу. – Каля царквы, на Успенне здымаліся. Прыязджаў фатограф, ці не з Бельска, і здымаліся. А які год – забі, не памятаю. І куды прапала, таксама не ведаю.

– А які быў пан Стасінак? – задаваў Валодзя чарговае пытанне.

– Пан Стасінак? Ах, пан Стасінак. Сын старога пана. Прыгожы. Вочы чорныя, бліскучыя... І конь у яго быў, Султанам клікалі. Белы, як з восеньскай імглы выліты. А як падрываў капыты, як раскідваў грыву! Глядзіш і не ведаеш – дзе канчаецца конь, а дзе пачынаецца вецер...

На ўспамін далёкай маладосці твар бабкі Сонькі святлеў і ўсміхаўся, але чарговая думка сцірала ўсмешку, паварочвала ў смутак:

– Пана Драгабыцкага першыя саветы расстралялі, а Султана зварылі і пасяклі на гуляш другія саветы. І пан Стасінак не выратаваўся. Збег у Варшаву, але там немцы ў паўстанні ўтрупанілі. Але памёр прыгожа. Шаблю ў далоні сціснуўшы, клубком жывой адвагі пайшоў на бяздушную кучу жалеза, якую танкам называюць.

Валодзя вяртаўся да люстэрка, а паўсвя-
тло адвячорка распальвала ў ягоных бла-
кітных вачах чорныя, бліскучыя ліхтарыкі. За
дзвярыма шкла і часу ўсё выразней маля-
ваўся прасторны дзядзінец двара пана Дра-
габыцкага, стайня, фурман Іванюк побач з
белым канём...

– Закладай, Уладзімір, Султана ў аглоб-
лі. Махнемся ў свет, на вёску зірнем, – пан
Стасінак выходзіў з люстра, асцярожна за-
чыняў за сабой шклянныя дзверы, садзіўся ў
брычку.

І ехалі – у лес, у поле... А таксама на рэч-
ку. У апошняе лета туды якраз часцей. За
Старыной, за мосцікам, не даходзячы да
пушчы, рэчка запавольвае крок, прыпы-
няецца шматлікімі паваротамі, утульваецца
ў ляшчыны, каліны, дзікія парэчкі. У такім
вось месцы сустракаецца пан Стасінак з
Сонькай. Сонька заўжды з'яўляецца першая.
Распранаецца, заходзіць у рэчку, летняй
вадой змывае стому прамінулага дня. Ад
сонца, што какетліва ападае ў абдымкі
гарызонту, яе аголенае цела наліваецца
колерам маладой медзі і спружыністасцю
царкоўнага звона. Пан Стасінак падкрад-
ваецца да Сонькі, агортвае спіну, а яна, бы
срэбная ртуць, выкоўзваецца з ягоных
абдымкаў, абарочваецца, жыватом утульва-
ецца ў ягоны живот, запусае пальцы ў
густую чупрыну і калышацца – уніз і ўверх,
уніз і ўверх, аж рэчка, чырвоная вечаровым
сорамам, выходзіць з берагоў.

Калі сонца дашчэнтэ згасе, фурман Уладзімір разгортвае ляшчынавы змрок. І не цікавасць, а праявічны абавязак кіруе ягонымі рукамі. Мабыць, спынілася хістанне летніх хваляў, мабыць, час закладаць Султана ды вяртацца ў двор. І праўда, рэчка варочаецца ў свае натуральныя берагі, паніч Стасінак выбіраецца з зялёнага кустоўя. Стомленым жэстам супакойвае расчохраныя, мокрыя валасы.

– Эх, жанчыны. Які ж у мяне клопат з-за іх. Але ж абы адно такія праблемы, – усміхаецца, усаджваецца ў брычку. – А ты, Уладзімір, ведаеш, што такое жанчына?

Фурман маўчыць, сочыць за сцежкай, што зігзагам заходзіць у сырыя вальшыны. На ўзгорку, калі ўжо колы замацуюцца на цвёрдым грунце, цмокне на Султана, таргане ляйчыну, па звычцы больш, бо Султан, не раз і не два разы змерыўшы гэты шлях, паспеў запісаць у сваю конскую памяць усе неабходныя знакі, што кіруюць у цёплую стайню. За ўзгоркам зверне направа, стукне капытамі аб драўляны мосцік на Палічнай, пераскочыць дваццаць сонных домікаў Старыны, карчму Ёшкі на скрыжаванні Камянецкага і Баранавіцкага гасцінцаў. Яшчэ кіламетр сасняку, а затым ужо агароды і шырокі дзядзінец двара.

– А ведаеш, Уладзімір? Заўтра мы на рэчку не паедзем, – адзваецца паніч. – І паслязаўтра таксама не. А Соньку ўладкаваць трэба. Кажы, дзіця ў яе будзе. Замуж

аддаць, бо які тут іншы выхад? Уладзімір! Падкажы якому кавалеру на вёсцы. Абы не п'яніца ды не гультай, то і кароўку знойдзем, і жыта цэтнераў пяць дакінем. Няхай Сонька мае... А можа, ты сам скарыстаеш? Сонька, кажу табе, не дзеўка, а жывы агонь.

Брычка паглыбляецца ў сосны, маўкліва ўтуленыя адна ў адну на прыход ночы. Колы стукаюць па хрыбтах каранёў, што здрамнулі пад зямлёй. Чуйна спяць карані, у кожны момант яны гатовыя падняцца, кінуцца ў зялёную гонку. Бо адно на хвіліну расступіўся тут лес – каб чалавек, які ідзе гэтай сцежкай ці едзе ў брычцы, змог зазірнуць у рэчку зор, пастаўленую ў берагі, вызначаныя сасновымі вяршынямі.

– Складаныя бываюць лёсы людзей, – сказаў аднойчы маёй маці Стэфаніі мой бацька Валодзя. – Хто мы? Адкуль прыйшлі на свет? Жывем сваім жыццём ці чыімсьці чужым, крадзеным? А ці мае яно сэнс? І ці сапраўднае такое жыццё?

Стэфа глядзела на яго, нічога не разумеючы.

Іншым разам, калі яна вярнулася дадому з вандроўкі па местачковых вуліцах, ён, зазіраючы пад капялюш з жоўтай ружай, падзяліўся:

– Ведаеш? У нашай пані Драгабыцкай было шмат капелюшоў. Белыя, зялёныя і жоўтыя. Летнія, павеўныя, што засланыюць твар ад сонца, і фетравыя, на зімовыя завеі. Ды што я тут.... – спахапіўся раптоўна і, чуй-

на зазіраючы ў вочы Стэфы, працягваў: – У тваёй бабкі, напэўна, не такія капелюшы былі?

– Можа і былі. Напэўна. А ці шмат? – Стэфа адклала капялюш, працягнула руку да паліцы, разгарнула нейкую кніжку. – О, тут ёсць фатаграфія, глянь. Гэта мая бабка Зуза. Сапраўды, капялюсік на галаве. А камянічку, што стаіць за яе спіной, дзед прагуляў потым у карты царскаму палкоўніку, ці генералу.

Напярэдадні калядных або вялікодных святаў Стэфа выштурхоўвала Валодзю ў ларок за мясам. Ішоў туды як на смерць. Ставаў у чаргу, пералічваў людзей наперадзе, а калі дасягаў астранамічнай лічбы ста ці ста дваццаці, прымірыўшыся з бясконцасцю матэматыкі, спыняў падлікі.

– Да вайны, кажуць, дрэнна жылося. Бо паны і беспрацоўе, і хваробы, якія толькі захочаш, і ўсе смяротныя. А чэргі такія ці бачылі ў той час? – пытаў і сам сабе адказваў: – Не бачылі, бо іх не было. Адзін пан Драгабыцкі даваў больш мяса і хлеба, як зараз абы-якая вёска.

– Пане! – схіляўся Валодзя над выпадковым таварышам чэргавай нядолі. І, канспірацыйна зірнуўшы направа-налева, працягваў: – А ў пана Драгабыцкага дзiesiąткі гектараў залатой пшаніцы было, кароў сотні, а птушак усялякіх – тысячы. А яны, глядзі, пан, што яны змайстравалі? Цьфу! Талончыкі на мяса.

З часам уяўны свет стаў Валодзю бліжэй за рэальны і разважанні пра мінулую славу не пачыналіся ўжо прэлюдыяй “а ў пана Драгабыцкага”. Падчапіўшыся да чаргі, ён некалькі хвілін абходжваў позіркам суседа наперадзе, кідаў нейкае значнае слоўка, каб нарэшце абыякавым, але ўпэўненым голасам паставіць кропку на гэтым прымітыўным, заслуханым заклікамі ўласнага страўніка, натоўпе:

– Эх, настаў час! А калісьці кожны мой продак хутчэй ужо стрэліў бы сабе кулю ў лоб, скарыстаўшы родавы браўнінг, чым пагадзіўся б быць замацаваным у чаргу за дваццаць пяць дэкаграмаў паштэта ў бляшанцы.

– А хто ён такі, ваш продак? – чарга адгукалася зацікаўленнем.

– Пан Драгабыцкі! – адказваў Валодзя. І пералічваў скарбы, накопленыя руплівай працай і эканамічнымі талентамі ранейшых пакаленняў. – За мяжой засталася ўсё, – уздыхаў, спаглядаючы ў той бок, дзе сонца выходзіць на сустрэчу з чарговым днём.

– Пан Драгабыцкі, кажаце, – суразмоўцы чухалі патыліцы, хмурылі бровы, шукаючы ў памяці знаёмы твар або голас. І, нічога не знайшоўшы, паціскалі плячыма: можа і быў такі, хто яго ведае. Паноў як сабак было да вайны.

У такую хвіліну, напароўшыся на паспалітае няшчасце чалавечага роду, неразуменне, Валодзя завязваў вусны стужкай

нятоенай пагарды і змаўкаў канчаткова. Пад глухое бразгатанне насычаных паштэтам бляшанак адступаў ад месца, дзе пакамечылі гонар яго і ягоных продкаў.

Дома з яшчэ большай заўзятасцю ўгрызаўся ў старыя запісы. Аднак, чытаючы іх, часцей ды часцей заходзіўся рогатам, а няшчасныя лісткі паперы заканчвалі жыццё ў палымным нутры кафлянай печкі.

Спапяліўшы ўсе свае сшыткі, ён перайшоў на паліцы Стэфаніі. Першыя тыдні круціўся там хаатычна, вызначаючы шлях інтуіцыяй, прадчуваннем, залатымі зорамі літар, рассяянымі на небасхіле кніжных хрыбтоў. У кніжках Стэфаніі замыкаўся цалкам іншы свет і нічым не ёнрыпамінаў таго свету, запісанага ім у старых і нават навейшых сшытках. З першага дотыку ён паказаўся халодным і непрыхільным – каменным, быццам асуджаным на вечнасць.

Спатрэбіўся не адзін тыдзень і месяц, каб зразумелася блытаніна вулачак, абкладзеных чэсанымі камянямі, абведзеных маўклівымі камянічкамі, што, у чаканні лепшых дзён, бавяць час, сціраючы пыл з латунных статуэтак і гербавых фарфораў. Гады праз два ён вывучыў гэты свет, як яму здавалася, з першай па апошнюю літару. І ўжо лёгкім крокам, не разглядаючыся па баках, перабягаў тыя вулачкі. Дзверы камяніц адкрываў машынальна, як адчыняюцца дзверы ў свой бацькоўскі дом, а з пакоя ў пакой ступаў упэўнена, поламі пін-

жака не звальваючы на падлогу застылыя ў латуні і фарфоры цацкі.

– Пфі! – сказаў ён сабе аднойчы. – Не такі яе свет і страшны. А ў параўнанні з прасторамі Драгабыцкіх тут няма нічога асаблівага. Мы не горшыя за іх.

Але ўсё-такі свет, запісаны ў кніжках Стэфаніі, даваў Валодзю дзіўную моц. Ён пачаў адчуваць сябе стваральнікам, адзіным такога роду скульптарам, які не з дрэва, не з гліны, а з неназванай, першапачатковай матэрыі высыкае сябе самога, сваю ўласную постаць. Абдорвае яе жыццём і надзяляе лёсам.

Чым далей бацька адыходзіў ад рэальнасці, тым часцей маці стала забягаць у касцёл. Раней заходзіла туды за вялікім святам, раз, два разы ў год, а зараз бачылі яе там кожны тыдзень, кожны другі дзень, а затым і штодзень. Сядала і размаўляла са сваімі святымі. Пра што – я не ведаў. Для мяне ўсё было тут новае і незразумелае, і трэба было нерухома сядзець на лаўках, зусім іначай як у царкоўцы, куды часам трапляў за бабкай Сонькай, і дзе ў чаканні прычасця можна размясціцца па правы бок алтара, побач з мярэжнай перагародкай, што аддзяляе хор ад вернікаў, можна таксама стаіцца з левага, жаночага боку, адразу за дзяўчатамі.

Калі дзяўчаты ўкленчвалі, іх кароткія спаднічкі ахоплівалі адно тое, што неабходна, а калі пачыналася адбіванне паклонаў, ад дзявочага гардэроба заставаліся няваж-

ныя шматачкі. Але грэх зазіраць дзяўчатам пад спадніцы, калі да Вялікадня тры або чатыры дні. І тады, высока задзіраючы галаву, можна было сачыць, як пад купал узлятаюць анёлы, шчыльным вяночкам абводзяць архангела Міхала і, прыставіўшы да пульхных вуснаў залатыя трубы, дзьмуць у ягоныя вушы нябеснымі фанфарамі.

У анёлаў былі кароткія і салідныя ногі. Дзякуючы невядомому маляру, што захапіўся не антычнымі маэстрамі, а дзіўнай сямессю Рубенса з Пікасо, яны нагадвалі постацьцю малога Сашку.

У касцёле, задзіраючы галаву, я бачыў толькі белую столь, і заставалася глядзець, як маці шэпам размаўляе з неведомымі святымі, і здагадвацца, што гутарка ідзе пра вяртанне бацькі ў ранейшы свет.

Але каталіцкія святыя не маглі знайсці шлях да душы майго бацькі, бо калі мы вярталіся з касцёла, ён, быццам нічога не здарылася, крочыў з аднаго кута пакоя ў другі кут, паўтараючы адны і тыя словы: “Яшчэ не разгадаліся ўсе загадкі, дрэмлюць яшчэ ў далёкай мінуўшчыне справы, загорнутыя ў чорнае палатно забыцца, і калі зараз не разбудзіць іх, не вывесці пагуляць на свежае паветра, застануцца там назаўсёды”. Аднак, як шукаць шлях у сакрэтны свет, Валодзя не ведаў. Здаралася, пабуджалі яго рухацца ў добрым напрамку размовы з суседзямі. Кожная недаверлівая ўсмешка, поціск плячэй, кожнае насычанае

абьякавасцю “мога і быў, хто яго там ведае”, давалі сілу і вызначалі мэту: пакінуць за сабой у гэтых слоўна-мімічных дыялогах апошняе слова, пасля якога няма ўжо ніякай недагаворанасці і сумненняў.

Ёсць кніжкі, здольныя змяніць калі не гісторыю чалавецтва, то напэўна лёсы паасобных людзей. Гэтая кніжка папалася Валодзю ў рукі вынікам чыстага выпадку. Лістануў адну старонку, другую, трэцюю і, знеахвачаны, ужо адстаўляў яе на паліцу. Выштурхнутая з рук чуйным крылом анёла-ахоўніка, яна шлёпнулася на дыван, раскрылася. З фатаграфіі, гарызантальна расцягнутай на падлозе, глядзеў на Валодзю незнаёмы чалавек. Спазіраў уважліва і адважна. Валодзя прысеў на кукішкі, пальцамі крануў твару на фатаграфіі – асцярожна, як кранаюць вочы чалавека, памерлага хвілінай раней. Але вочы не закрыліся, яны хацелі жыць і з яшчэ большай увагай узіраліся ў Валодзю бліскучымі чорнымі ліхтарыкамі. “Леў Сапега”, – бязгучным шэптам прачытаў прозвішча чалавека на фатаграфіі. “Дзе і калі я бачыў такія вочы? Недзе тут, блізка, учора, сёння... Але ж так, у люстэрку іх бачыў!” – прыхапіў кніжку і панёсся на сустрачу з люстрам.

Валодзя трымаў у руках кніжку і не верыў сваім вачам. Праглынуў яе цягам аднае ночы, з раніцы перачытаў другі раз, вечарам трэці. З вечаровай цішыні выразна і рэальна выяўлялася шолахам паперы апошняе

адсутнае звяно пакаленняў.

– Мама, – спытаў бабуку Соньку. – А праўда, старэйшая пані Драгабыцкая, ну, маці пана Стасінка, яна з Сапегаў была?

– З Сапегаў? – Сонька паціснула плячыма. – А чорт яе ведае. З якіхсьці паноў, але як звалі? Можа, Валкавыцкія або Далэнгевічы? А можа і Сапегі, як кажаш. Пад Высокім, зараз яно за граніцай, трымалі маёнтак. І хутчэй за ўсё – небагаты. Стары пан цяляпкаўся часам у госці да дачкі на абдзёртай цялежцы. А конь – куды яму да Султана...

Аднак ва ўяўленні Валодзі скрыпячая цялежка пераўтваралася ў шыкоўную карэту. Бо чалавек, які дасягнуў моцы стваральніка, можа ўсё. Памыляцца і выпраўляць памылкі. Узнагароджваць і караць, а калі з'явіцца капрыз, ён можа сцерці стары быт і пачаць новы, а брычку, даведзеную да непрыдатнага стану, заступіць экіпажам, запрэжаным шасцёркай коней.

Пад восень конскія капыты пачалі выбіваць новы шлях паміж дваром Драгабыцкіх і Высокім. На пачатку элегантныя карэты бегалі на замак Сапегаў раз у тыдзень, затым два разы, тры. З першым снегам карэты пайшлі на спачын, а ў дарогу, штодзённа ўжо, выпраўляліся не менш элегантныя сані. І калі Валодзя напружваў нюх, даходзіў да яго пах конскага поту, і шэсць хамутоў, спятых лейчынамі ў неразлучную еднасць, вырасталі па-над раз'юшанымі

грывамі магутнай струной дышля. Востры зімовы вецер, згушчаны, сціснуты ў віхуру шпаркімі капытамі, граў на гэтай струне бясконцае “у-га-га”. Вясной пан Драгабыцкі павёў панну Сапежанку пад вянец, а выезды прыпыніліся, ахінуліся цішынёй і спакоем сямейнага жыцця. Яшчэ некалькі месяцаў Валодзя сачыў за сцежкамі маладой пары, а калі прыйшоў на свет паніч Стасінак, ён вярнуўся да сучасных праблемаў.

У той дзень, калі Валодзя першы раз спаслаўся на сваіх славурых продкаў Сапегаў, местачкоўцы прапусцілі яго да прылаўка без чаргі.

– Сапегаў ніколі б і ні за што не паставілі ў такую чаргу, – сказаў Валодзя і зрабіў накід маёмасці, якая за апошнія месяцы паспела ўзяць пад сябе ладны фрагмент прастрані ды разоў у дзесяць павялічыць жывы інвентар.

– Сотні гектараў залатой пшаніцы, кароў тысячы, а курачак-індыкаў, колькі іх? Адзін Гасподзь мог бы пералічыць. Сам замак у Высокім большы за вашу фабрыку. Па той бок засталася ўсё, за граніцай – уздыхнуў і паказаў рукой на пушчу і змоўк.

– Сапегі, кажаце?! І замак большы за фабрыку?! – суразмоўцы, як і раней, чухалі патыліцы нібыта ўсур’ёз, хмурылі бровы, але вочы адводзілі ў бок і з вуснаў і вачэй маленькімі змеямі сплывалі ўсмешкі. З часам змеі пачалі пераўтварацца ў цёплачорных ластавак спагады, каб, нарэшце,

застыць у халодных камянях абыякавасці.

Ад такіх усмешак дарога да дому выдоўжвалася ў маленькую Галгофу, у шлях пакуты і крыўды. Балючай іголкай даймала шкадаванне за ўсе родавыя браўнінгі, пісталеты, шаблі, у выніку гістарычнай завірухі праваленыя глыбока пад зямлю, адкуль дастаць іх зможа толькі які цуд або чарговая няўдача пані Гісторыі. І зараз ні застрэліць каго, ні сабе кулю ў лоб пусціць. А хацелася прабіць навылет халоднае сэрца пана Стасінка, што для звычайнай выгады аддало яго ў чужыя рукі, і расстраляць мужыцкую прагнасць фурмана Уладзіміра Іванюка, што ялавіцай перакрыла ягоны, Валодзін, жыццёвы шлях, і капітана Жлуктова забіць, і ўсіх іншых невядомых людзей, хто прыклаў руку да ўзнікнення граніцы за Саўчуковай стадолай.

Асабліва даймала граніца. Калі раней яна ляжала на душы халодным лязом, што размяжоўвае на дзве часткі сад пана Драгабыцкага, то цяпер з зааранай паласы падымалася зубатым Цэрберам, шматглавай гідрай, тупым, непадкупным вартавым, пастаўленым невядома кім і невядома навошта. Ці не з адной мэтай – каб яму, Валодзю, сакрэтнаму сыну паніча Стасінка, а мабыць і ўнуку славутай сапегаўскай дынастыі, зламаць жыццё.

Сонька

Бабка Сонька адышла ў сакавіку, разам з апошнім снегам.

З раніцы склала ўсе свае рэчы ў стары, невядомай даўнасці шлюбны куфар, зачыніла века, на прабой павесіла замок і перакрунула ключ. На счарнелым баку скрыні засталіся фіялетавае касцюм і белая майка. Раней апрагнула іх на сябе толькі адзін раз. Было гэта два гады таму, у краме. Разглядала вопратку доўга і дакладна, правяраючы ў люстэрку, ці бель трымае гармонію з фіялетам, і ці фіялет добра сінхранізуе з сівізнай валасоў, а матэрыял – ці напэўна адпаведнай якасці і пры першай нагодзе ці не пойдзе ў складкі і ці не пакамечыцца. Рэчы важныя, звышчасовыя нельга купляць легкадумна, абы хутчэй, кінуўшы адным вокам, або – што горшае – кіруючыся заклікамі актуальнай моды. Касцюм быў беззаганны – як два гады таму, так і цяпер. Зараз, на ўсялякі выпадак прымерыла толькі боты. Шмат дзён прастаялі яны бесклапотна ў кардоннай скрыначцы ў шафе, калі ногі за той час пратапталі не адну сцежку і здаралася ім стаміцца, апухнуць, згубіць штодзённую форму. Ды так ці іначай, праверыць боты перад доўгай дарогай не лішняя

справа. Але карычневыя паўчаравікі сядзелі ідэальна, заяўляючы гатоўнасць да вандроўкі ў найдалейшы шлях. “Якраз. Лёгка і не ціснуць”, – падумала яна і паставіла іх побач з куфрам.

Затым цэлы дзень размаўляла з дзедкам Уладзімірам. Насамрэч размаўляла сама з сабой, але гутарка была ўсё-такі падрыхтоўкай да сустрэчы з ім. Перакідала некалькі разоў кожнае слова, разглядала яго з усіх бакоў – якое ўзяць з сабой, якое сказаць як першае і як апошняе, і яшчэ якое лепей пакінуць назаўсёды тут. Цягам дзесяцігоддзяў назбіралася шмат імёнаў і здарэнняў, ды не ўсе ж яны заслугоўваюць вечнага існавання.

Вечарам бабка Сонька паклікала ў хату сыноў і мяне, як адзінага свайго ўнука. У гасцінным пакоі чакаў стол-складанка. Даўно таму, калі дом быў шматлюдны і гаманлівы, стол так і стаяў – штодзённа расцягнуты на поўную даўжыню. З адыходам кожнага сына стол сціскаўся, скарачаўся, аж, дасягнуўшы мінімальнага памеру, застыў пад белым абрусам. Цяпер яна расцягнула яго зноў, а наўкола паставіла шэсць крэслаў.

– Сядайце, хлопцы, – сказала, паказваючы рукой месцы за сталом, і мы селі, расставіўшы локці на белым абрусе, і толькі маленькае крэсла Сашкі засталася пустым.

– Ну, што там, – першым азваўся Антон.

– Прыйшоў час.

– Час?.. – не зразумелі. – Які час?..

– На той свет... Заўтра, – сказала будзёна, нібыта мэтай заўтрашняй вандроўкі была не вечнасць, а кіёск па другі бок вуліцы або ранішняя лапатня з лепшай суседкай.

– І ўжо заўтра? Гэта што, па тэлевізары так казалі ці бацюшка ў царкве аб’явіў? – дзядзька Коля выскачыў жартам, але бабка нават не ўсміхнулася.

– Заўтра ўсё тут будзе іначай. А мне няма ўжо чаго пры гэтым рабіць. Вы слухаеце мяне?

Не слухалі ні яе, ні саміх сябе. Даўно ўжо страцілі веру ў моц прадчуванняў бабкі Сонькі! А можа жыццё іх перагрузілася, запоўнілася па берагі і не было ў ім месца ні на сваю, ні на чужую смерць? Як ні дзіўна, ад нешчаслівых пачуццяў сцежкі Антона і Колі зноў пачалі набліжацца, перасякацца, як у далёкім дзяцінстве. І зараз кожны з іх зірыў ці ў сцены, ці ў бясконцасць вуліцы, шукаючы спозненае каханне... Валодзя ж кружыў у сваім асабістым свеце высокіх радаводаў, дзе не месца вясковым забабонам або дробным сардэчным справам. "Не слухаюць", – засумавала бабка.

– А ты, – глянула на мяне і ўсміхнулася.
– А ты, ну як жа цябе зваць...

Яна ніколі не магла запомніць маё імя, бо такіх імёнаў раней у нашай сям’і не было. Калі мая маці Стэфанія ўпершыню вымавіла яго, бабка папрасіла паўтарыць яшчэ раз і яшчэ, потым доўга корпалася ў царкоўных кніжках, шукаючы, ці ёсць там такое, але не

знаходзіла. Гартала кніжкі адзін дзень, другі і трэці, і ўсё далей паглыблялася ў смутак, і ўсё больш хвалявалася за маё жыццё, названае імем, якога ніхто тут не чуў. І ці знойдзеца ў небе анёл, што ў злую хвіліну разгорне нада мной апякунчыя крылы? Нарэшце яна знайшла нешта падобнае і толькі тады супакоілася. “От, – сказала. – Не зусім так, але ж ёсць. Можна неяк жыць і з такім імем”.

– Ну, як жа цябе зваць, – старалася прыпомніць маё імя, але яно не вынырвала. – Вось табе і на. Нават Уладзіміру заўтра не скажу, хто ты. Як бы і няма цябе!?! – здзівілася. – Ды нічога, няхай застаецца ўсё, як ёсць.

Познім вечарам бабка Сонька прылегла ў ложка і памерла. Сама, адна, бо мы, не давяраючы яе словам, разышліся кожны ў свой дом.

Калі бабку паклалі ў труну, я прыгадаў яе аповед пра расшчэпленнае перуном дрэва, з якога выйшлі мужчына і жанчына. Яго звалі Валодзем, яе Сонькай. Былі першымі. Цяпер Сонька апошняя, загорнутая ў дрэва, выключнае па сваёй форме, на чорнай машыне ехала на могілкі, а вуліцамі Мясцічка ішлі легкавушкі і было іх значна больш, чым у другія дні. У сваёй маладой наўнасці я падумаў, што гэта людзі з усяго свету з’язджаюцца на развітанне з бабкай Сонькай. Думка была зусім слушная – чалавек, з якога пачынаўся наш свет, не адыходзіць,

пакуль не развітаюцца з ім усе, хто застаецца ў жывых. Але чужынцы не спыняліся. Не звяртаючы ўвагі на разгорнутыя ветрам чорныя харугвы, мацней націскалі педалі газу ў сваіх машынах, абганялі маруднае пахавальнае шэсце і кіраваліся ў цэнтр Мяс-тэчка.

“Вечная памяць”, – бацюшка Сцяпан па-крапіў жоўты копчык, а дома, за хаўтурным сталом, за другой-трэцяй чаркай, калі жы-выя, канчаткова развітаўшыся з мёртвымі, зноў вяртаюцца да сваіх спраў, ён паціка-віўся:

– А колькі ж было гадоў нябожчыцы? Бо нават і на шылдачцы не напісалі. Імя, проз-вішча толькі... А колькі гадоў пражыла – не напісалі...

Усе глядзелі то на бацюшку, то адзін на аднаго і здзіўляліся. Толькі цяпер зразумелі, што ніхто не ведае, колькі яна пражыла. Ніхто і ніколі не пытаў бабку Соньку пра яе дзень нараджэння. Нашае жыццё ішло ў фальшывым перакананні ў яе несмярот-насці, а тое, што не памірае, ніколі ж і не на-раджаецца.

– Паедзем, – сказала маці, калі разы-шліся ўсе сваякі і знаёмыя. – У нас таксама няма тут ужо ніякай справы.

Абмінуйшы бацьку, які пасярэдзіне пакоя сядзеў на кукішках і гартаў нейкія паперы, яна пачала складаць рэчы. Але бацька не бачыў нас. Ён таксама збіраўся ў дарогу. А можа, быў ужо на шляху, дзесьці за Чаром-

хай перасякаў якраз дзяржаўную мяжу, бо калі маці праходзіла побач з чарговым клункам у руках, працягваў лісток паперы, апошні шматок сваіх сшыткаў, што цудам выратаваўся з пажару.

– Вось мой пашпарт, вось ён, глядзіце. А багаж? Панове мытнікі, ну які ў мяне багаж? Толькі шчасце і нічога больш. Во, тут яно і тут, і тут, – выварочваў кішэні, разгартаў полы пінжака. – Толькі шчасце, панове, бо еду туды, дзе маё месца.

Калі маці зачыняла апошнюю валізку, бацька крочыў ужо вулчкамі Высокага. Шацыраваў каштанавай алеяй сапегаўскага парка, прыпыняўся ля заімшэлай сажалкі, перакідваўся словам з рыбакамі, кіраваўся да зруйнаванага замка. Разгартаў крапіву, што заўзята падымаецца на палацовыя сходы, і на сыходзе жыцця стаўляў след там, дзе павінен ён быў адціснуцца ў самым яго пачатку...

Тым часам у нашым Мястэчку натоўп незнаёмых людзей плыў цэнтральнай вуліцай, рассыпаўся ў завулкі паміж паасобнымі дамамі. Змятаў усё, што траплялася пад рукі. Зрываў шылды і старыя тынкі, разбіваў вітрыны. Руплівыя рукі выносілі з рэвалюцыйнага музея чырвоныя сцягі і агітацыйныя бюлетэні. Між Ленінам і Марксам ляжаў на тратуары дзядзька Ваня. З васковага партрэта глядзеў у сакавіцкае, кудлатае неба і пытаў нямым позіркам: “А гэта што робіцца? А хто вам дазволіў?”

Людзі тапталіся па непатрэбных агітках і партрэтах, і калі б дзядзька Ваня добра выструніў вуха, пачуў бы іх размовы: “У рэвалюцыйным музеі знойдзе прыстань пачатковая школа, хай маладое пакаленне вучыць там новую гісторыю”.

За першай хваляй ішла другая. Гэты натоўп абкладаў старыя дамы новымі тынкамі, размалёўваў вітрыны экзатычнымі кветкамі і словамі, на свежа пафарбаваныя сцены вешаў новыя шыльды. У лазні пасяліў тэлекамунацыйную фірму, у Дом партыі закінуў філіял політэхнічнага інстытута, а ў кінатэатры, спыняючы ў палове апошні сеанс, загрузаліся халадзільнікі, тэлевізары, пральныя машыны.

Над Мясцэчкам стаяў пах свежай вапны, перамешаны з водарам фарбы, і быў ён мацнейшы за духмянасць соснаў і ялін.

Між натоўпам цішком прабягалі мясцовыя сталяры, адчайна шукаючы дарогу да дому. Але не маглі яе знайсці, бо ўсе вуліцы змянілі свае імёны, а час паскараў крок і даводзіў людзей да пазіцыі маленькага жучка, што, згубіўшы арыентацыю ў бліжэйшым наваколлі, хаатычна круціцца наўкол сваёй бліскуча-панцырнай восі. І сталяры бралі напрамак на адзіны, пакуль нязменны арыентацыйны пункт у Мясцэчку. На фабрычны комін. Як апошнія струменьчыкі адыходзячай зімы, сплывалі да фабрычнай брамы і там спыняліся. Брама сустракала іх непранікальнай, непахіснай сцяной, і вар-

тавалі яе незнаёмыя вахцёры. І зноў старляры адступалі назад, і беглі да Дому партыі, на ляту, у думках, складаючы кіпячыя літаніі скаргаў і пратэстаў, але там не было ўжо каму іх слухаць.

Вечарам, калі мы з маці ішлі на вакзал, усё супакоілася, і Мясцічка рыхтавалася спаць. Згасалі вокны і зачыняліся дзверы ў сённыя дзень і ва ўсе ранейшыя дні, месяцы, гады – у той час, за які не нарадзіўся тут ні адзін геній, але не прыйшоў на свет таксама ні адзін дарэшты злы чалавек, за каго трэба было б саромецца доўга, цэлым чарговым жыццём.

На панадворку бабкі Сонькі час забіваў у зямлю камяні новых фундаментаў, выціраў сляды, прыкрываў усё травой і, стомлены працай, спыняўся на хвіліну.

У далёкай будучыні, калі гэтай маленькай краінай зацікавіцца археолагі і раскапаюць старыя фундаменты, разграбуюць зарослыя травой сцежкі, зазірнуць у студню з недапітай вадой, яны занясуць у свае вучоныя кніжкі фантастычныя гісторыі: пра эпідэмію чумы, што раптоўна змяла ў нябыт жыццё, пра магічную моц планет, якія, склаўшыся ў непаўторную канфігурацыю, перавялі людзей з аднаго месца ў другое, пра лакальную вайну, без пераможцаў і пераможаных. Бо ўсе загінулі.

KAMUNIKAT.ORG

ЗМЕСТ

Граніца	5
Уладзімір	19
Мястэчка	31
Дзядзька Ваня	44
Коля	56
Антон	73
Сашка	86
Валодзя	97
Сонька	112

БІБЛІЯТЭКА
Беларускага літаратурнага аб'яднання
“БЕЛАВЕЖА”

Серыя заснавана ў 1990 г.

Кніга пяцьдзесят чацвёртая

Рэдактар
Ян Чыквін

Карэктар
Вера Іванюк

Тэхнічны рэдактар
Павел Бельскі

На вокладцы
Жываніс Міколы Бушчыка

Publikacja ukazuje się dzięki pomocy finansowej
Ministerstwa Kultury

© Copyright by Michał Androsiuk

Skład: Wydawnictwo PRYMAT
Białystok, ul. Zwycięstwa 26C/7
Druk: Offset-Print, Białystok,
ul. Broniewskiego 14

ISBN 83-85918-41-8
Nr 54